

ETÜTLER

TOPRAK REFORMUNDA SOSYO-POLİTİK YÖNELİM

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

Özet :

“Bu araştırma, Türkiye’de toprak reformunun sosyo-politik yönden açıklanmasıdır. Toplumumuzda, bugüne kadar reform taşarıları dolayısıyla Büyük Millet Meclisi basın ve kamu oyu ile bilim adamları arasında ortaya çıkan tartışmaların ana nedenleri cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, tartışma grupları arasında beliren derin görüş ayrılıklarının çözümlenebilmesi için ileri sürülen yolların neler olabileceği de bu incelemenin konusunu teşkil eder.

Toprak reformu üzerinde yapılan tartışmaların problematik noktaları, büyük ve küçük işletme sorunları, bunların Türk toplumunun kültür ve değer normları açısından önemi; zirai sistem, arazi tasarruf biçimleri, arazi bölümü, tarımın sanayileşmesi gibi toprak-insan ilişkileri, sosyal yapı ve organizasyonun bir unsuru olarak incelenmiştir. Ancak, toprak reformu böyle bir izafet çerçevesi içine yerleştirildiği vakit gerçekleşecektir.”

1. Giriş :

Türkiye’de, toprak reformu meselesi, toplumumuzu en çok 1960 döneminden sonra rahatsız etmiştir. Bu gün de bilim adamları, siyasi partiler, iktidar ve kamu oyunda çeşitli yönlere itilmiş önemli bir müli dava olarak durmaktadır. Çeşitli baskı grupları, bilimsel araştırmalar bu reformun bir an önce gerçekleşmesi noktasında ısrar etmektedirler. 1965 seçiminden beri parlamentoya iktidar veya muhalefet grupları tarafmdan-reformun anayasasının 37. maddesindeki şartlara göre uygulanması hususunda hiçbir ciddi tedbirin ge-

tirilmemiş olması reformla ilgili bir takım problematik noktaların balâ mevcut bulunduğunu göstermektedir. Hükümet, reform hususundaki görüşlerine ikinci beş yıllık plânın ön gördüğü şartlara bağlamıştır. Oysaki, bilim adamları, baskı grupları ve kamu oyu plânın tarımla ilgili reform tedbirlerinin ötesinde daha fazla şeyler istememektedirler. Kısacası, reformun bugünkü durumu bir dar boğaza itilmiştir. Bunun böyle olmasında kanaatimce iki önemli neden vardır: (1) Reform tasarılarının tabiatından doğan problematik noktalar.. (2) Her reform hareketinde olduğu gibi toprak politikasında da sosyo-kültürel normlara ve değer sistemlerine gereken önemin verilmemesi. Bunlardan ilki, reform ilkelerinin toplum gerçeklerine dayanacağı yerde, dışarıdan adaptasyon yolu ile aktarılmasıdır¹. Oysaki, her toplumun kendine has bir tarım sistemi ve mülkiyet biçimleri mevcuttur. Bu kuruluşlar, toplumsal değerler, alışkanlıklar, teknik ustalıklar, kazanılmış tecrübe ve kültür faktörleriyle yakından ilgilidir. Bunları hesaba katmaksızın, toplumumuzdan bütünü farklı bir memleketin reform kurallarını benimsemek suretiyle gerçekleştirilmesine çalışmak, önce tarım sektöründe sonra da diğer gruplar arasında bir takım tepkilerin doğmasına yol açacaktı. Bunun en acı örneğini Stalin'in ifadelerinde görebiliriz: "Biz, ikinci dünya savaşı boyunca çekmediğimiz sıkıntıyı toprak reformundan çektik" demiştir. Rusya, 1917 devriminden sonra, ferdi mülkiyeti kaldırarak yerine kollektifleştirme esasına dayanan farklı bir tarımsal modeli ikame etmek istiyordu.

Her yeniliğin (innovation) daima olumlu sonuçlar doğuracağını iddia etmek mümkün değildir. Dünyanın geleneksel ve modern toplumlarında kültür değişmesi süreciyle ilgili sayısız örnekler bu gerçeği açıklamaktadır. Son yıllarda, Akala pamuğunun bazı köylerde istihsal edilmeye başlanması gibi teknolojik gelişmenin bir Türk köyünün yapısını daha çok olumsuz istikamette nasıl değiştirdiğini biliyoruz². Bütün bunlar, kültür ve sosyal yapı bakımından birbi-

1) Adnan Menderes, 1945 çiftçiyi topraklandırma kanunu hakkında: "Toprak kanunu ise Nasyonel Sosyalist Almanya'nın Erhonof toprak ve iskân kanunundan hemen hemen olduğu gibi aktarılmış fikir ve hükümleri kapsıyordu." Bk. Kemal Karpat, Türk demokrasi tarihi, s. 111, İstanbul, 1967.

2) Şerif Mardin, Köy analiz üzerinde yapılacak yeni çalışmalar hakkında rapor, D.P.T., s. 20, Ankara, 1967.

rinden farklı toplumlara aynı yeniliği sunmakta dikkatli bulunmamızı gösteren örneklerdir. İkinci noktaya gelince, reform tasarıları hazırlanırken insan-toprak münasebetlerinde ağırlık tek yöne yani toprak unsuruna kaydırılmıştır. Türkiye’de, köylerin tüm bir envanteri veya sosyal anatomisi tespit edilmeden; aile sistemleri, dinsel hayat, örfler ve gelenekler ile yaygın hukuk normları hakkında temel bir fikre sahip bulunmadan reformu uygulamaya çalışmak fazla hayali olur.

Bu araştırma, yukarıda belirtilen problematik noktaların sosyo-politik yönden açıklanmasını vermektedir. Kanaatıma göre, bu temel sorunlara inmek, reform hareketlerinin gerçekleşmesi bakımından zorunludur da... Ayrıca, toprak reformu hususunda ileri sürülen görüşlerin bir takım gruplaşmalara yol açması da konumuzun bir diğer bölümünü teşkil etmektedir. Bu çatışmaların nedenlerini araştırmak reformun tasvip görmesi insan-toprak ilişkilerini, dar bir açıdan değil, bütüncül “holistik” yönden çözümlenmeyi amaç edinmiştir.

2. Türkiye’de Toprak Reformunun Tarihi :

Türkiye’de, toprak rejiminin temelleri Osmanlı devletinin kuruluşundan önceki devrelere kadar gider. İlk defa Osmanlı devleti, Anadolu Selçuklu devletinin bir devamı olarak, tarih salmesine çıkar. Bu bakımdan, Osmanlı devletinde toprak ve mülkiyet ilişkileri: Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu Selçuklu devletinin geniş etkisi altında geliştirilmiştir. Nasıl “diğer Asyalı toplumlarda olduğu gibi, Büyük Selçuklu imparatorluğunda da toprağın çıplak mülkiyeti, yüce ve insan üstü bir soydan geldikleri varsayılan hükümdar ve hükümdar ailesinin elinde ise³⁾ Osmanlı devletinde de Miri toprak rejimi (Dirlik düzeni) nin dağıtım yetkisi Sultanın olmuştur⁴⁾. “Selçuklu ordularının girdiği yerlerdeki tarımsal üretim, elverişli topraklar sarayın malı sayılmış; temel üretim ilişkileri açısından

3) Kurthan Fişek, *Asya Feodalitesi ve emperyalizm*, S.B.F., Dergisi, cilt 1, s. 181 - 82, Mart 1967.

4) M. Sencer, *Ders notları*, s. 20, teksir, 1966 - 67 İstanbul Üniversitesi.

herkes, işlediği topraklarda devletin kiracısı veya yarıcısı durumuna gelmiştir. Reaya adı verilen üretici halk kitleleriyle saray arasında, düzenin özü, gereği, bir aracı sınıf, Osmanlı imparatorluğunda olanca ağırlığı ile göreceğimiz asker veya memur aristokrasisinin daha tutarlı bir deyişle Kapıkulu sınıfının öncüsüdür.⁵ Yukarıda ifade edildiği gibi, bu kapıkulu sınıfı da araziye dağıtan sultana karşı sorumludur.

Bu mülkiyet ve toprak rejiminin genel ilkeleri, Osmanlı devletinin bünyesinde önemli tatbikat alanı bulmasına rağmen, yine de devlet "kendine özgü bir niteliği olan bir toprak politikası özlemiştir."⁶

Dirlik sistemi veya arazinin büyük bir kısmının devlete ait oluşu⁷ devlet ile onu tasarruf eden fert arasında bir takım hukukî anlaşmalara dayanır. Böylece, toprağın hukukî yönden tasarrufu üç esasta toplanır: (1) Zeamet, geliri 20.000 ile 100.000 akçe⁸ arasında olan ve hem askerî hem de malî bir anlam taşıyan silâhlı bir birliğin ödeneği⁹. (2) Has, geliri 100.000 akçeden fazla olan dirliklere de-

5) Fişek, a.g.e., s. 182. Keza, Arif Bilge, Tarih boyunca toprak, s. 33 - 40, Konya, 1946; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin iktisadî ve iç-timai tarihi, s. 25, Ankara.

6) M. Sencer, a.g.e., s. 20.

7) Bülent Köprülü, Toprak hukuku dersleri, cilt 1, s. 11, 1955. Osmanlı İmparatorluğunda toprakların yüksek mülkiyet ve kontrolü hakkının devlete ait olması hususunu bazı bilim adamları, özellikle, Barkan nasyonalize terimiyle ifade etmektedir. Bk. Ömer Barkan, Türk toprak hukuku tarihinde tanzimat ve 1274 (1858) tarihli arazi kanunamesi, s. 3 - 4, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, böylece, milleti ve Miri'ye mal edilmiş olmaları, toprak üzerinde daimî ve doğuştan gelen bir kiracılık sisteminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her şey sanki köylü toprağının hakikî sahibi imiş gibi cereyan etmekte; topraktan alınan vergi olarak kabul edilmektedir. Toprağın babadan oğula geçmesi, kiracılığın mahzurlarını hissedilmez bir hale sokmaktadır. Buna karşılık, kiracı tarlasını satmak, hibe vaki ve vasiyet etmek, tarlasını istediği şekilde kullanmak haklarına sahip değildir. Keza, toprağın işlenmesi uzun zaman terkedilemez. Üç sene boş bırakılan bir toprak kiracının elinden alınarak başka birine kiralanır.

8) Bir akçe, bir gram gümüşün karşılığıdır.

9) Arif Bilge, a.g.e., s. 61; Bülent Köprülü, a.g.e., s. 20.

uir. Kazanılan arazilerden padişahlara, şehzadelere, vezirlere, yüksek rütbeli şahıslara ayrılan topraklardır. (3) Timar, geliri 3000-20.000 arasında olan bir dirlik şeklindedir. Savaş esnasında askere alınan şahısların geçimine tahsis edilen topraklar bu kategori içine ithal edilir.

Bu temellere dayanan toprak ve mülkiyet rejimi Osmanlı devletinin kuruluşundan (1299) itibaren âdil ve düzenli olarak yürütülmüştür. Ancak, zamanla devletin dışarda ve içerde nüfûzunu kaybetmesi; arazi dağıtımının ehil olmayan ellere geçmesi bu sistemin terkedilmesine kadar gitmiştir. Tanzimat Fermanının ilânından on dokuz yıl sonra, (1858) tarihinde yayınlanan Arazi Kanunu ile toprak mülkiyeti alanında önemli bir değişiklik yapılmış ve "mülk arazi" adıyla özel mülkiyete resmen yer verilmiştir¹⁰. Böylece, Osmanlı devleti, toprak rejiminde 1274 Arazi kanunnamesi adı altında önemli bir yer işgal eden bu kanun, orijinal bir toprak kanunu olgunlaştırmış¹¹ mahallî, millî esasları ve örfsel gelenekleri göz önünde tutarak¹² 1926, yani medenî kanunun uygulanacağı yıla kadar devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilânı ile (1923), 11.6.1945 tarihli ve 4753 sayılı çiftçiyi topraklandırma kanununun uygulanmaya başlandığı tarihler arasında toprak ve mülkiyet rejiminde köklü ve düzenleyici bir islahat yapılmamıştı. Buna mukabil, toprak hukukunda göçmenlerin yerleştirilmesi, göçürülmeleri, çiftçiyi toprak dağıtımı, bazı şahısların doğudan-batıya nakilleri, çiftçi mallarının korunması, kredi verilmesi gibi önemli kararlar alınmıştır. Bu suretle, Cumhuriyetin ilânından 1944 yılına kadar takriben 11-12 milyon dönüm¹³ miktardaki yerlerin dağıtılmış olduğu görülür¹⁴. Bu miktar, tarıma elverişli topraklarımızın % 5 ni teşkil eder.

1926 yılında Gode Civile'in bir tercümesi olan medenî kanunun kabulü ile Osmanlı toprak ve mülkiyet rejimi tarihe intikal etmiş sayılır. Medenî Kanunun, toprak hukukunda getirdiği yenilik-

10) Sencer, a.g.e., s. 21.

11) Barkan, a.g.e. s. 3.

12) Köprülü, a.g.e., s. 12.

13) Dönüm arazi ölçüsü birimidir (1 dönüm 1 dekadır) (veya 1000m²).

14) Köprülü, a.g.e., s. 136.

ler, miras kuralları, ekonomik bir birim teşkil eden zirâî malların hangi bedel üzerinden mirascıya tahsisi vb. maddeleri tamamen “bir zirâî işletmenin ekonomik bir birim teşkil etmesi ilkesine dayanır”. Bu bakımdan, Mecellenin (2 erkeğe, 1 kadına) ilkesi medenî kanunla eşit miras sistemine istinat ettirilmesine rağmen,, bazı hallerde yani zirai bir işletme ekonomik bir ünite teşkil ediyorsa, kim arazisini işletmeye muktedirse ona terkedilir¹⁵. Bu madde, medenî kanunda önemli bir yer tutmasına rağmen, maalesef, uygulama alanına aktarılamamıştır¹⁶. Keza kanunun tercüme yolu ile iktibas yapılrken toprak rejimiyle ilgili bir çok hususları da kanuna nakledilmemiştir¹⁷.

1926-1945 dönemi arasında en önemli bir diğer gelişme de ilk toprak kanunu projesinin 12.11.1935 tarihinde (Toprak İskân Kanunu) olarak İç İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış olmasıdır. Böyle bir kanunun çıkarılmasında zaruret olduğuna işaret eden Atatürk 1936 senesinde bir nutkunda şöyle demektedir¹⁸: “Toprak kanunun bir neticeye varmasını, kamutayın yüksek himmetlerinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği, çalışacağı toprağa malik olması behemahal lâzımdır ve vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır”.

15) Medenî kanunun 597 - 602. maddeleri.

16) Muhtemeldir ki, Türk devriminin yüz yıllar boyunca kadın - erkek ayırımına dayanan statü farklılaşmasını silmek isteyen temel felsefe görüşü, bu madde yeniden toplum hayatımız içinde, kadın - erkek haklarının eşitsizliği anlamını ortaya çıkarması gibi bir anlayışı yaratmak istemeyişi önemli rol oynamış olabilir. Bazı bilim adamlarına göre “Medenî Kanunun bu alanda yetersiz olan hükümleri bile, bir taraftan bu hükümlerin varlığını bilmemek diğer taraftan da memleketimizde bu hususta bir örf ve âdetin teessüs etmemiş olması sebebiyle uygulanmamaktadır” demek suretiyle gerçek nedenini sosyo - kültürel şartlarımıza bağlamışlardır (İlhan Öztrak, Toprak reformu hukuk politikası S.B.F. Dergisi, no. 1, Ankara, Mart 1967.

17) Köprülü, a.g.e., s. 339 - 353.

18) Toprak reformu, İmar İskân Bakanlığı yayınları, s. 1 - 2, 1963, Ankara Keza, aynı mahiyetteki bilgiler için bk. Reşat Aktan, Türkiye'nin toprak reformu meselesi, s. 28 - 29, kalkınmanın zirâî cephesi, ekonomik ve sosyal etüdler konferans heyeti, 1965, İstanbul.

Yine bu dönem içinde toprak ve mülkiyet rejimi sisteminde en önemli adım 11.6.1945 tarihli ve 4753 sayılı çiftçiyi topraklandırma kanunudur. Bu kanun 66 madde ve bir de geçici maddeyi ihtiva etmektedir. Daha kanun tasarısı Büyük Millet Meclisinde görüşülürken aile işletmeleri kurulmasını ve bu işletmelerin parçalanmadan korunmasını sağlayan bir bölümü çıkarılarak kanunun bütünlüğü bozulmuştur¹⁹. Kanunun amaçlarını etraflı şekilde göstermesi bakımından en önemli maddeleri:

Madde 1 : Arazisi olmayan veya yetmiyen çiftçilere bu kanun gereğince topraklandırmaları kabul edilenleri ailesiyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak.

Madde 2 : Kendilerine arazi verilenlere, yeter arazi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi canlı ve cansız demirbaş vermek.

Madde 3 : Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak.. Bu madde için de Lawson üç noktayı belirtiyor: a) çiftçinin yaşama seviyesini yükseltmek; b) işlenmemiş toprakları işleyerek, ülkenin tarımsal gücünü artırmak; c) ülke çapında tarımı teşvik; d) topraksız büyük kitleler arasında, toprağı ekip-biçme ve mülk edinmede yeni bir hevesi uyarmak²⁰. Ayrıca, kanun arazi büyüklüklerine göre mülkleri üç kategori altında topluyordu:

1. 1-500 Küçük arazi mülkü
- 500-5000 Orta arazi mülkü
- 5000 ve daha fazla Büyük arazi mülkü.

Bu bakımdan, büyük mülk derken 5000 dönümün üzerindeki arazi miktarı anlaşılıyordu. Dağıtım tabii arazi, Vakıf ve Belediyelere ait topraklardan ve 5000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yolu ile elde edilecektir. Bu topraklar ihtiyacı karşılamazsa 2000 dönümlük, yani orta büyüklükte çiftlikler de istimlak edilecekti (madde 14-15-16). Kanunun 17. maddesi ise nüfus yoğunluğu fazla

19) Reşat Aktan, toprak reformu, İmar İskân Bakanlığı, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü yayınları, s. 5, 1963, Ankara.

20) Edward Lawson, Turkey's New agricultural Land Bill, Foreign agricultural vol. 9, no. 9, pp. 142 - 44.

bölgelere ait çok şümüllü hükümler ihtiva ediyordu. Bu gibi bölgelerde devlete, vakıflara ve belediyelere ait topraklar ihtiyacı karşılamazsa, yarıcılar, kiracılar ve ırgatlar tarafından işlenmekte olan 2000 veya daha az dönümlük mülkler de istimlâk edilecekti. Asıl mal sahibi toprakların içinden istediği 50 dönümü kendine ayırabilirdi. Toprakların bedeli sahiplerine uzunvadeli karışık bir usulle ödenecekti²¹.

Şimdi, bu kanunun uygulandığı sıralarda memleketimizdeki toprak ve mülkiyet rejiminin durumunu görelim. Bu husus aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²²:

TABLO 1
1950 Yılında Aile - Toprak Mülkiyeti

	Genel toplam	Şehir	Köy
1. Aileler	3 893.981	1.133.882	2.760.304
a. Toprak sahibi olanlar	2.879.477	456.033	2.423.444
b. Toprak sahibi olmayanlar	1.019.509	680.649	338.860

İşletme büyüklüklerine göre çiftçilerin elinde bulunan arazi dönüm miktarı da aşağıdaki tablo da gösterilmiştir:

TABLO 2
İşletme Büyüklüklerine Göre Çiftçilerin Elindeki Arazi
(Dönüm Olarak) 1949

İşletme biçimleri	İşletme sayısı	Dönüm miktarı (*)
1. Küçük işletme	2.493.000	149.180.000
2. Orta işletme	5.746	17.000.000
3. Büyük işletme	418	6.400.000

21) Kemal Karpat, Türk demokrasisi tarihi, s. 107 - 108, İstanbul, 1967.

22) Tasarı bu haliyle ilk defa Türkiye'de Part Time çiftçilik sistemini ortaya koyuyordu. Bu konuya IV. bölümde tekrar döneceğiz.

Keza, işledikleri arazi nisbetine göre ailenin dağılımı da Tablo: 3 de gösterilmiştir.

TABLO 3

İşledikleri Dönüm Sahasına Göre Köylerdeki Çiftçi Ailelerinin Bölünüşü (1952) Sonbahar Anketi ()**

Aile işletme sahası (dönüm)	Aile sayısı	%	Hektar	
			İşletme sahası	%
1 — 20	773.000	30.6	836.000	4.3
21 — 50	797.000	31.5	2.790.000	14.3
51 — 75	336.000	13.3	2.097.000	10.8
76 — 100	216.000	8.6	1.915.000	9.9
101 — 150	168.000	6.7	2.108.000	10.8
251 — 200	92.000	3.6	1.648.000	8.5
201 — 300	68.000	2.7	1.712.000	8.8
301 — 500	39.000	1.5	1.520.000	7.8
501 — 600	17.000	0.7	1.015.000	5.2
701 ve daha fazla	21.000	0.8	3.811.000	19.6

Tablo : 3 e göre beher aileye isabet eden ortalama dekar sahası (77.0) dir. Çiftçiyi topraklandırma Kanunu ve Türkiye'nin o günkü şartları hakkında söylenecek hususları burada bitirmeden önce bir noktaya daha temas etmek istiyorum. 4753 sayılı tasarıda bir de 1-30 dönüm arasında bir dördüncü sınıflama daha vardır ki, bu maddenin amacı, geçimlerini çiftçilikten başka diğer mesleklerde sağlayanları da toprak sahibi kılmaktır. Tasarı bu haliyle Türkiye'de ilk defa, part taym (part-time) çiftçilik sistemini ortaya koymaktadır.

1945-1962 Reform tasarısı dönemi.. Bu dönemde önemli değişiklik 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askerî devrim hareketiyle on yıllık D.P. hükümeti iktidardan düşürüldü. Subaylardan ibaret olan Millî Birlik Komitesi, bir kurucu meclis teşkil ettirerek yeni bir anayasa hazırlatmış, milletin oyuna sunulmuş böylece, kanunlaşan bu ana-

22a) **Kazım Köylü**, Ziraat işletmecilik, s. 120, Ziraat Fak. yayımları 31, 1957, Ankara.

yasa: Türkiye'de a) aile ve toplum; b) din; c) sosyo-ekonomik; ç) kültürel kurumlar ve d) tarımsal reformlar gibi sahalarda önemli değişimler getiriyordu²³.

9 Temmuz 1961 yılında Türk halkının oyuna sunulan bu ikinci anayasanın 37. maddesi toprak mülkiyetiyle ilgili kuşatıcı ilkeleri ihtiva etmektedir. Bu maddeye göre: "Devlet toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeteri kadar toprağı bulunmayan çiftçiğe toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçisinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer topraklar servetlerinin azalması sonucunu doğurmaz."

İşte, ikinci Türk Anayasasının toprak mülkiyetiyle ilgili önemli maddesi budur. Birinci anayasada toprak reformu ilkelerini taşıyan bir madde mevcut değildi²⁴. Bu bakımdan ikinci anayasa daha sosyal bir yapıya sahiptir²⁵.

23) Robert Devereux, Society and Culture in the second Turkish Republic, Middle Eastern Affairs, October, Vol. XII, No. 8, 1961.

24) Birinci anayasada çiftçinin topraklandırılmasıyla ilgili hususlarda Aktan diyor ki: "ÜB sırada Anayasanın istimlâk yolu ile ilgili maddesine bir fıkra eklendi. Ve çiftçinin topraklandırılması için yapılacak istimlâklar özel şartlara tâbi tutulmak suretiyle toprak reformu için müsait bir durum hazırlandı. Gerçekten, eski şekliyle 74. madde, herhangi bir mülkün istimlâk edilebilmesi için kamu yararına kullanılacağı hususunun tesbit edilmesini, piyasa fiyatının peşin olarak ödenmesini şart koşuyordu. Bu hüküme göre, başkalarına dağıtılmak üzere arazinin istimlâk edilmesi gayri mümkün halde idi. Aynı zamanda istimlâk yapmak güç ve pahalı idi. Bu maddeye 1937 yılında eklenen fıkra şöyle demektedir: "Çiftçinin topraklandırılması ve ormanların devletleştirilmesi için yapılacak istimlâkların bedelleri ve ödeme şekilleri özel kanunlarla tesbit olunur." bk. Reşat Aktan, İktisadî kalkınmanın ziraî cephesi, s. 28.

25) Toprak mülkiyetinin ana esaslarıyla ilgili olarak, yeni anayasada mevcut bulunan toplumsal ve ekonomik hükümler de vardır: Madde 36, mülkiyet ve miras hakları ancak, kamu yararı amacıyla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olmaz.

İktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve

Toprak mülkiyeti üzerinde yapılması gereken değişimler bir anayasa emri olunca bu defa, C.H.P. teşkil ettiği koalisyona hükümeti yeni bir toprak reformu tasarısı hazırlamaya karar verdi. Bu tasarı, anayasanın 129. maddesiyle "iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır" ilkesiyle de Türkiye tarihinde ilk defa, kurulması öngörülen Devlet Plânlama Teşkilâtının esprisine de uygun geliyordu²⁶. Plânın, toprak reformu hususundaki temel görüşleri: (1) işletmelerin genişliğinin tayin ve tesbiti; (2) toprak toplulaştırılması; (3) işletmelerin rasyonelleştirilmesi; (4) dağıtılacak toprak; (5) ortaklık ve kiracılık şartlarının düzenlenmesi ilkelerine dayanır²⁷. İnkılâp Hükümeti tarafından hazırlanan toprak reformu tasarısı ahlında Plânın görüşleriyle birlikte, Millî Birlik Hükümetinin tasarısını da kapsamaktadır. Bu tasarı, kanunlaşma fırsatı bulamadan dördüncü koalisyona hükümeti (4 Mart 1965) devresine kadar sürüncemede kalmış. Sonradan köklü değişimlere uğrayarak, kanunlaşması mümkün olmamıştır.

Şimdi Türkiye'de 1960 büyük sosyal, ekonomik ve siyasî, kültürel değişim hareketinden sonra en çok sözü edilen 1961 tarihli tasarının üzerinde durmak istiyorum. Çünkü, Ocak 1965 de yine C.H.P. koalisyonu devrinde hazırlanan son tasarıya temel teşkil etmesi bakı-

herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir.

Madde 41 : İktisadî sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek devletin ödevidir.

Madde 52 : Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimini toplumun yararına uygun olarak arttırılmasını, sağlam toprağın kaybolması ödevidir ki, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirleri alır.

Madde 53 : Devlet iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini ancak iktisadî gelişmeyle malî kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

26) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963 - 1967), 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması hakkındaki kanun hükümlerine uygun olarak 21 Kasım 1962 tarihinde uygulanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

27) Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl, 1963 - 1967), s. 189 - 190, Ankara, 1963.

mmdan da bu tasarı üzerinde durulmaya değer. Toprak reformu kanun tasarısı 12 bölüm ve 86 maddeden ibarettir. Bu tasarının getirmiş olduğu belli başlı hususları şöyle sıralayabiliriz: (a) Bu kanunun uygulanması bakımından toprak reformu, yurt ziraatının geliştirilmesi, toprak varlığının korunması ve ziraatla uğraşanların refahının sağlanması için arazi mülkiyeti tasarruf ve işletmesine ait toprak statüsünü ve bu kanunun uygulanmasının gerektirdiği tarımsal yerleşim yerlerini yeniden düzenlemektir. Tasarının ilk maddesini teşkil eden yukarıdaki hususları, toprak reformu altında, çiftçi topraklandırma kanununa nazaran: (a) tüm tarımsal sektörde çalışanların refahı ve korunması (b) mülkiyet, tasarruf sistemleriyle ve toprak statüsünün yeniden düzenlenmesiyle; (c) yurt ziraatının geliştirilmesi gibi hususları ihtiva etmektedir. Ayrıca, ekonomik üretime imkân vermiyecek şekilde parçalanmış olan arazinin mümkün mertebe birleştirilmesi ve icabında genişletilmesi suretiyle toplulaştırılmasını sağlamak. Yani, tarımsal mülkleri çiftçi ailesinin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yetmiyecek derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemek. Özel hallerde kiracılık ve ortaklıkla işletme hariç. Mülkün sahibi tarafından veya kendisinin mesuliyeti altında işletilmesi ve idaresi. Bu kanunun uygulanmasında ayrıca, arazi 8 kabiliyet sınıfına ayrılır. Her sınıfın özelliği, arazi kullanma şekli, iklim bölgeleri ile bütün bunların değerlendirme emsalleri gibi hususlar tüzükle belli edilir.

Bu tasarıda ayrıca, tasarruf sistemine göre de sınıflandırma mevcuttur. Böylece, her kavram açık şekilde tanımlanmıştır: Çiftçilik, arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yolarıyla bitki, hayvan veya bunların ürünlerinin elde edilmesi, işlenip değerlendirilmesi, muhafaza ve pazarlamasına; ve bu işleri sürekli olarak yapanlara da çiftçi denir. Böylece, çiftçilik ve çiftçi terimleri sadece toprağa bağlı bir faaliyet şekli olmuyor, modern teknoloji toplumlarında görüldüğü gibi, üretim unsurlarının değerlendirilmesi, stoklanması ve pazarlanmasını da göz önüne alıyor. Yine tasarıya göre, sahibi olduğu araziye bizzat veya kendi sorumluluğu altında işletenlere "mal sahibi çiftçi" denir. Görüldüğü gibi, tasarı, "mal sahibi çiftçi" ile "arazi sahibi" arasında bir fark ortaya koymaktadır. Tasarının bununla güttüğü amaç, Türkiye'de çok yaygın olan absentee müessesesini hakiki çiftçilerden ayırmak endişesi olsa gerektir. Bunun gibi, başkalarının arazisini belli bir bedel karşılığın-

da işletenlere “kiracı”; arazi sahibi ile birlikte ortaklaşa çiftçilik yapanlara “ortakçı” ve çiftçilik işlerinde aynı ve nakdi bir ücret karşılığında bedenen çalışanlara “tarım işçisi” denir. Bu suretle, Türkiye’de arazi tasarruf sistemleriyle ilgili geleneksel-modern hemen hemen bütün sınıflar bu madde içine ithal edilmiştir. Yalnız, anadoluda çok yaygın bulunan maraba sınıfı²⁸ tasarıda yer almamıştır.

Dağıtılacak araziye ait hükümlere gelince, bu kanun hükümlerine göre dağıtılabilecek arazi; işlenmeye elverişliliği Tarım Bakanlığınca belirtilen ve aşağıda gösterilen arazidir:

- a) Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan arazi;
- b) Devletin özel mülkiyetinde bulunan ve kamu hizmetinde kullanılmayan arazi;
- c) Sahibi bulunmayan arazi
- d) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasıyla meydana gelecek arazi
- e) Devletçe kurutulan sahihsiz bataklıklardan hazırlanacak arazi.

Tasarıda görüldüğü gibi, dağıtılacak arazinin önemli kısmı, devletin tasarrufunda bulunan veya devletin faaliyetiyle işlenmeye müsait hale getirilen arazi teşkil etmektedir. Böylece, tasarıda ön görülen toprak reformu, bir çeşit tarımsal sosyalizasyon amacı da taşımaktadır. Tasarı da beşinci bölüm, arazi dağıtılmasıyla ilgilidir. Bu kanunun hükümlerine göre dağıtılacak arazi aile reisine verilir. Arazi verilmesinde aşağıdaki sıra gözetilir:

- a) Kendisinin veya ailesinin hiç arazisi olmayıp başkasının arazisinde ortaklık yapanlar,
- b) Kendisinin veya ailesinin arazisi yetmiyen çiftçiler,
- e) Tarım ve Veteriner Fakülteleriyle her derece tarım okullarını bitirenlerden arazisi olmayanlar veya yetmiyenler,
- ç) Tarım işçiliği ile geçinenlerden bölgede 3 yıldanberi devamlı oturanlar.

28) Arazi ve çift - çubuk mal sahibinin, sadece beden yolu ile çiftçilik yapar. Bu takdirde üretimin üçte biri marabanındır.

Göründüğü gibi, bu tasarıda dağıtılacak arazi ve temel şahsiyet bilfiil ziraatla uğraşan aile reysidir. Bu madde ile Medenî Kanunun uygulanmayan ve çiftçiyi topraklandırma kanunuyla de bir türlü gerçekleştirilmeyen husus şimdi daha kesin ve açık bir şekilde ele alınmış bulunuyor. Ayrıca, arazi dağıtımında gözetilecek sıranın ilkinin Tarım ve Veteriner Fakülteleriyle Tarım okularını bitirmiş olanların işgal etmesi de aydın sınıfın modern tarıma hizmeti düşünülerek ele alınmıştır.

Tasarıda arazi sınıfları ile dağıtılacak arazilerin nisbetleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO 4
Topraklandırmada Çiftçiye Aile İşletmesi Kurmak Üzere
Verilecek Tarla Arazisinin Büyüklüğü

Arazi sınıfları	Sınıf I		Sınıf II		Sınıf III		Sınıf IV	
	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu
1. Kurak	200	50	250	62	300	75	400	55
2. Yarı Kurak	80	40	100	50	120	60	160	44
3. Yarı Nemli	60	30	75	37	90	45	120	33
4. Nemli	40	20	50	25	60	30	30	22

TABLO 5
Kamulaştırmada Arazi Sahibine Bırakılacak Arazinin
Azami Büyüklüğü (Tarla Cinsinden Dönüm)

Arazi sınıfları	Sınıf I		Sınıf II		Sınıf III		Sınıf IV	
	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu	Kıraç	Sulu
1. Kurak	10.000	2.500	12.500	3.200	15.000	3.750	20.000	2.750
2. Yarı Kurak	4.000	1.600	5.000	2.000	6.000	2.400	8.000	1.760
3. Yarı nemli	3.000	1.500	3.750	1.840	4.500	2.250	6.000	3.650
4. Nemli	3.000	1.200	2.500	1.500	3.000	1.600	4.000	4.320

TABLO 6
İşledikleri Arazinin Büyüklüklerine Göre Çiftçi
Ailelerinin Bölünüşü (*)

İşletme Büyüklüğü (Dekar)	1952 Anketi		1963 Anketi	
	İşletme sayısı %	İşlenen Alan %	İşletme sayısı %	İşlenen Alan %
1 — 20	30.6	4.3	40.9	7.-
21 — 50	31.5	14.3	27.9	17.9
51 — 100	21.9	20.7	18.1	23.9
101 — 200	10.3	19.3	9.4	23.7
201 — 500	4.2	16.6	3.2	17.-
501 ve daha fazla	1.5	24.8	0.5	11.-

Böylece bir sınıflandırma, Türk toprak rejimi geleneğinde yeni bir şey değildir. Nitekim "Osmanlı imparatorluğunun tarım ve toprak siyasetinin temelinde bulunan (Reaya çiftliği) nin büyüklüğü yer aldığı bölgeye ve toprağın türüne göredir. Bu büyüklük (Alâ) iyi yerde 60-80 dönüm; orta yerde 80-100; (edna) kötü yerde 100-150 dönüm arasındadır²⁹. Kanun tasarısındaki sınıflandırmalar ile bu ölçüler arasında bir yakınlıkta mevcuttur.

1961 tasarısı temel felsefe olarak, 1945 yılından itibaren küçük mülklerin gittikçe küçüldüğü kanaatindedir. Bu gerçeği tablo: 6 da görebiliriz.

Tarımsal işletmelerin, tarım topraklarının parçalanma durumlarına gelince, bu da parçalar arttıkça işletme sayısının da arttığını göstermektedir³⁰.

29) Sencer, a.g.e., s. 21.

30) Öztürk, a.g.e., s. 75 - 76.

TABLO 7
Tarım Topraklarının Parçalanma Durumlarına Göre
Tarımsal İşletmeler

Arazi parçası	1950 Sayımı işletme sayısı %	1963 Sayımı işletme sayısı %
1	5.4	9.6
2 — 3	22.7	20.8
4 — 5	23.2	19.9
6 — 9	26.1	24.9
10 ve daha fazla	22.6	24.8
Toplam :	100.0	100.0

Her iki tablo göz önüne alındığında, Türkiye'de tarım işletmelerinin 2/3 den fazlası (1-50) dönüm büyüklüğündeki arazi üzerinde çalışmakta ve tarım işletmelerinden 2/3 den fazlası da 4 veya daha fazla parçadan ibaret bulunmaktadır³¹.

1960 döneminden sonra koalisyon hükümetinin tarım bakanlığı zamanında hazırlamış olduğu 1962 ve 1964 yıllarına ait iki tasarıdan sonra üçüncü ve en son tasarı da Ocak 1965 tarihli toprak reformu tasarısıdır. C.H.P. koalisyonunun son tarım bakanlığı tarafından hazırlanan tasarı 17 bölüm, 115 madde ve üç geçici madde ile ek üç cetvelden ibaret bulunmaktadır. Bu suretle, Millî Birlik Hükümeti tarafından hazırlanan toprak reformu kanun tasarısı ile Türkiye tarihinde ilk defa kurulan koalisyon hükümetinin son toprak reformu kanun tasarısının her türlü sosyal ve ekonomik kalkınma için en müsait şartları temsil etmeleri bakımından faydalı bulduk. 1961 tarihli toprak reformu tasarısına nazaran bu tasarıda iki önemli bölüm yer almaktadır: a) Sulama şebekeleri içinde reformun uygulanması; b) kooperatiflerin kurulması..

Gerçekten, memleketimizde işlenebilen arazilerin bir limite varması, toprak üzerinde yaşayan halka sulama imkânlarını hazırlamak suretiyle kurak arazinin ekilebilir hale getirilmesini sağlamak gere-

31) Öztrak a.g.e., s. 76.

kiyordu. Sonra, aile işletmelerinin kendi aralarında birleşerek kooperatif teşkil etmeleri, hem üretimin değerlendirilmesi hem de çiftçilerin dayanışmaları bakımından zorunlu idi. Ayrıca bu tedbirler, 1960 devriminden sonra ele alınan toplum kalkınması felsefesine de uygun düşüyordu. İşte, 1965 toprak reformu tasarısı bu şartlar altında ortaya atılmıştır. Tıpkı, 1961 toprak reformu kanun tasarısında olduğu gibi, bu tasarıda da kamulaştırılacak arazi miktarları, cinsleri ve sınıfları belirtilmiştir. İki tasarı arasındaki önemli fark: a) İkincisinde iklim bölgeleri dörtten beşe çıkarılmış; beşinci olarak yarı kurak soğuk unsuru eklenmiştir. b) Ayrıca, kamulaştırılacak arazilerin dönüm miktarları takriben 1/8 oranında azaltılıyor. Buna ilâve olarak, özel arazi mülkünün azami büyüklüğü 2500 dönüm, örnek işletmelerde ise bunun iki katı olarak hesaplanmıştır. Kamulaştırma % 25 peşin, gerisi de 10 yıllık % 5 faizli bonolarla yapılacak. Araziler devredilmeyecek. Teknik çiftçiliği öğrenenler, dağıtımda ilk sırayı alacak. Verilen toprağın bedeli 25 yılda taksitle ödenecek. Böylece, toprak reformu en geç 20 yılda tamamlanacaktır³². Tarım Bakanına göre, "Böyle bir tasarruvin kaleme alınmasında önemli faktör: Tarımla uğraşanların 3/4 ü tarımsal toprakların 1/3 ten azını, yani % 29.4'ünü işlemekte ve her birine ortalama 30 dönüm düşmektedir. Diğer taraftan, toplam çiftçilerin 1/4 ünden azı memleket topraklarının % 70 ini işlemektedirler³³.

Tasarının bir özelliği de, sulama şebekeleri içerisinde kalacak olan sahalarda toprak reformu uygulamasının farklı şekilde yapılmasına ilişkin hükümleri ihtiva etmesidir. Bu suretle, sulama şebekelerinin kurulacağı sahalarda toprak reformu, önceden arazinin toptan kamulaştırılması, fiziki ve şümüllü yerleşim plânlamaları yapılması gibi farklı esaslara göre uygulanmaktadır.

3. Toprak Reformunun Bugünkü Durumu :

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türkiye'de toprak reformu 1960 döneminden sonra bir taraftan hazırlanan muhtelif kanun tasarıla-

32) Tarım Bakanı Turan Şahin'in beyanâtı : 11 Ocak 1965, Ulus Gazetesi. Bakana göre bu tasarıyı en sağda veya en solda olanlar beğenmeyeceklerdir. Fakat, bu tasarı şerefli Türk çiftçisiyle köylüsünü insanca yaşamaya götürecektir bir metin olacaktır.

33) Şahin, a.g.m., Ulus Gazetesi.

ryla, diğler taraftan Devlet Plânlama Teşkilâtının reform hareketini benimsemesi yönünden memleketimizin aktüel meselesi haline gelmiştir. Siyasî partiler, çeşitli baskı grupları, kamuoyu ve bilim adamları toprak reformuna taraftar olan veya olmayan gruplar olarak görüşlerini ortaya koymaktadır.

1960 dan sonra, Milli Birlik Hükümetinin bir, C.H.P. koalisyonunun üç, olmak üzere dört toprak reformu tasarısına rağmen, bugün yürürlükte olan yine de 1945 tarihli çiftçiyi topraklandırma kanunu ile bu kanunun 1955 tarih ve 5618 sayılı kanunla değiştirilen maddeleridir. Bütün toprak işletmeleri, bu kanunun gereğine göre yapılmaktadır. Bu bakımdan, toplumumuzda günümüzün şartları ve kanundaki maddelerin kuşatıcı olmayışı, yeni bir toprak reformu dinamizmini yaratmaktadır.

a. Tarım reformu ve toprak reformu tartışması : Toprak reformu üzerinde kümelenen tartışmaların büyük bir kısmı kavram değişikliği üzerinde olmaktadır. Toprak reformuna karşı ortaya atılan tarım reformu fikri de bu tip kavram çalışmalarının en önemlisini teşkil eder. Bilhassa, bilim adamları ve siyasî partilerin reform kavramı üzerindeki tartışmaları da bunu açıkça göstermektedir. Toprak reformuna karşı ileri sürülen tarım reformu iki anlamı ihtiva eder: a) Toprak reformu teriminin ifade ettiği sert anlamdan ürünler; b) Toprak reformunun tarım sektörünü kapsamayışı. 1960 devriminden sonra en çok kullanılan toprak reformu terimi olmuştur. Devlet Plânlama Teşkilâtı üretim artışı destekleyici tedbirlerin ilki olarak toprak reformunu zikretmektedir³⁴. Buna karşılık, ikinci anayasanın 37. maddesi de dahil, toprak reformu terimine raslanılmamaktadır. Anayasa, bu amacı daha ziyade tarım bölgeleri ve toprak dağıtımını gibi bir çift kavramla ifade etmeye çalışır. Oysaki, Anayasanın kabulünden sonra yapılan toprak reformu kanun tasarılarının gerçeklerinde hâkim olan tez şu şekilde ifade edilmiştir. "Toprak reformunda sadece toplumsal üretimin artırılması ve ıslâhı gibi bir fayda beklenemez, buna ek olarak sosyal adalet prensiplerine uygun bir gelir ve servet dağılımını sağlamak gibi sosyal faydalar da beklenir" İşte bu sebeplerdir ki, Anayasamız memleketimizde bir toprak reformu yapılması zaruretini kabul etmiş ve bu ödevi devlete

34) Kalkınma Plânı (birinci beş yıl, 1963 - 67), Ankara, 1963.

yüklenmiştir. “Böylece, Anayasada ifade bulmamış olan bir terimi, Anayasaya mal etmek suretiyle kullanmanın doğru olmayacağı görüşünden hareket eden bir grup vardır. Hatta, ikinci beş yıllık plân bu kanaattadır”. Memleketimizde yaygın tarım imkânları azaldığından toplam üretimi artırmak için toprak-insan ilişkilerini iyileştirme çabalarına topraksız ve az topraklı çiftçinin tarım reformu anlayışı içinde yeterli toprağa kavuşturulmasını ve kiracılık müessesesinin düzenlenmesini sağlayarak, tarım üretim metodlarını modernleştirerek, suni gübre ve iyi tohumluk kullanılmasını artırarak; sulama imkânlarını genişletip, tam mücadelesini yaygınlaştırarak; pazarlama düzenini iyileştirerek devam edilecektir³⁵. Böylece, toprak reformu deyimini karşısında ziraat reformu deyimini kullananlar hem Anayasaın 37. maddesinin hem de toprak reformu teriminin sosyalist blokun bir uygulama şekli olduğu hususunda ısrar etmektedirler. Bunlar, birinci beş yıllık plânın da aynı paralelde olduğu kanısındadırlar. Türkiye’de toprak reformu tasarılarının niçin bir türlü gerçekleşmemiş olduğu hususuna ışık tutmaları bakımından bu görüşlere kısaca temas etmek faydalıdır. Bu hususta Fındıkoğlu şöyle diyor: “1. Plânın (parçalı topraklar) meselesinden hareket ederek vardığı (toprağı toplulaştırma) neticesine nisbetle yapılan tenkidlerdeki (tercüme) yani (toplulaştırma)dan kollektivizasyon’un daha ileri gidilerek (kolhozlaştırma) veya ziraatı (sovyetleştirmeye) gidilmesinin tasarlanmış hususunda kati bir şey denemez. Bununla beraber, selâhiyetli münekitlerin aldandıklarını düşünmemek de mümkün değildir..... Hele toprak işinde kollektivizasyonu göz önüne alan bir Türk Plâncılığı, ancak garba karşı kolhoz, kooperativ müsavat ve ayniyetini ileri süren ideolojinin kurbanı sayılsa yeridir³⁶. Plân ve Plânın ön gördüğü hedefler açısından toprak reformuna karşı yapılan eleştirmelerin bir kısmı da aşırı devletçilik telâkkisi karşısında özel teşebbüsün savunulması esasına istinat eder. Nitekim A.P. İktidarının sanayi Bakanı M. Turgut İ. Plân hakkındaki görüşlerini şöyle ifade ediyor: “Plân

35) İkinci Beş Yıllık Plânın tanıtılması, s. 40, D.P.T. yayımları, Ankara, 1967. Keza; 1967 Yılı Programı, birinci beş yıl (1963 - 1967) Toprak Reformu yerine, (Toprak - İnsan münasebetleri ifadesini kullanıyor, s. 428, 1967. Keza; Plân hedefleri ve stratejisi, kalkınma plânı ikinci beş yıl, s. 16, 1967.

36) Z. F. Fındıkoğlu, Kooperasyon Sosyolojisi, s. 501 - 502, İkt. Fak. Yayınları, 1967.

bazı memleketlerde olduğu gibi, ekonomiyi devlet kapitalizmine gitmek için bir köprü gibi kullanmak zihniyetinden uzak değildir. Plânda yatırımların tek kaynağı olan tasarrufların devlete aktarılması, bu suretle muayyen bir zaman sonra sosyalist bir sisteme atlamak isteyen bir karma ekonomik görüşün havası sezilmektedir³⁷. Keza, Fındıkoğlu: “parçalanmış toprakların verimsizliğini prodüktif hale sokacak bir toprak toplulaştırmasının I. Beş Yıllık Plânla ve bundan sempati ile bahseden neşriyatla ortaya atıldığını biliyoruz”³⁸ demek suretiyle toprak reformu ve bu reformun ilkelerini yansıtan Birinci Beş Yıllık Plânın bir sosyalist amaç taşıdığı ileri sürmektedir. Nitekim, Aral da Plânın (toplulaştırma) deyimine temas ederek, toplulaştırma terimi gerçek kârlılığının kollektivizasyon olduğunu ifade ediyor³⁹ ve diyor ki: “Arazinin müteakip tevziini küçük ziraatçilerimiz Rusya’daki gibi ya mecburi kooperatifçiliğin cenderesi içine, yahut Devlet işletmelerine ister istemez ecir vaziyetine sokulsun ferdi mülkiyet diye ortada birşey kalmasın. Böylece ziraattaki kollektivizasyonunu pişdarlığı ile sanayide de, hizmetlerde de kollektivizasyona yol açıl-sın”⁴⁰. Şimdi, I. Plâna yapılan tenkidlerin Anayasanın 37. maddesi yönünden değerlendirilmesi hususuna geçelim: “II. Anayasanın 37. maddesinin hazırlanan ilk metninde devlet, çiftçinin işlediği veya işleyebileceği toprak ve işletme araçlarının doğrudan doğruya veya ortaklaşa sahibi olmasını sağlayacak tedbirleri alır” ibaresindeki (ortaklaşa) tedbiri Anayasa komisyonu başkan vekili tarafından şöyle tefsir ediliyordu: “Doktrin mevzuubahis olmayan bir Anayasada bir kollektivizm manasının çıkarılabileceği belki de ciddi olarak düşünülmüş, ihtimal olarak ileri sürülmüştür. Muhakkak ki aslolan ferdi mülkiyeti koruma ve gözetmektir. Bu itibarla bazı iltibaslara mahal verilmesi ihtimalini de düşünerek, buradaki ortaklaşa tabirini lüzumsuz saydık. Onun içindir ki hazırladığımız ikinci metinde bu tabir yer almamıştır⁴¹. Böylece, toprak reformunun anti-tezini

37) M. Turgut Kalkınma ve 5 Yıllık plân, s. 105, 1964, Ankara.

38) Z. F. Fındıkoğlu, a.g.e., s. 599.

39) Oysa ki, toprak reformuna taraftar olmayan grup, yâni Türkiye çiftçi teşekkülleri federasyonu arazi toplulaştırmasını anayasaya aykırı bulmuyor. bk. Toprak Reformu, T.Ç.F., s. 47.

40) N. Z. Aral, Toprak Reformu ve Kollektivizasyon, 1964.

41) Toprak Reformu, Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu, s. 17 - 18, 1964.

savunan grup, Anayasanın toprak mülkiyeti kurmak gayesiyle kamulaştırma yapmasının Anayasanın ruh ve manâsına aykırı olduğunu belirtmektedirler.

Toprak reformunu destekleyenler de toprak reformunun karşısında olanlar gibi, temel ilkelerini Anayasanın 37. maddesinden alırlar. Bunlar da: "Anayasa ve bir kalkınma mahiyetinde olan faaliyette şekillerini düzenleyen kalkınma plânının bir toprak reformunu kabul ettiğini ileri sürmektedirler⁴². Aktan, bu esastan hareket ederek, Türkiye'de toprak reformunu zorunlu kılan şartlar: a) gelir düşüklüğü, b) arazi ve tasarruf mülkiyetinin bozukluğu; c) mülkiyet dağılımının fertler arasında gayri adil dağılışı; d) kiracı ve ortakçılık durumunun düzenlenmesi; e) mülk emniyeti; f) kullanıma rejimini islâh gibi esaslara istinat ettirmektedir⁴³. Bilhassa, Aktan, toprak reformu hususundaki son görüşü ile yani mülkiyet ve tasarruf rejimiyle kullanılışı-toprak reformuna karşı olan taraf için —bir takım eleştirme noktaları ortaya koymaktadır: "Diğer servet ve kaynaklardan farklı olarak toprak fertlerden önce, toplumun malıdır... Tarih boyunca arazide mutlak mülkiyet bir kaide olmaktan çok istisnadır denilebilir.... Toplum adına devletle toprağın benimsenmesi ve kullanılması üzerinde kontroller tesis etmek haklarını haizdirler"⁴⁴ gibi ifadelerle anayasanın ferdi mülkiyet hakkını kutsal tanıyan maddeleriyle kıyaslandığında sert mahiyet arz etmektedir. Toprak reformu hakkındaki bu tip aşırı devlet mülkiyeti telâkkisi, reformu anlamaya çalışmak isteyen diğer zümreler arasında mevcut huzursuzluğu daha fazla tahrik eder kanaatindeyim. Nitekim, Aktan "Büyük iş adamları, kapitalist tüccar ve sanayiciler henüz konu üzerinde lehde ve aleyhte sarıh bir vaziyet almamışlardır"⁴⁵ demek suretiyle de bu gerçeği bir kerre daha belirtmektedir. Kiracılık ve ortakçılık hususunda da Aktan, aynı sert tutumu ortaya koymaktadır: "Ortakçılık ilkel ve hatta zararlı bir işletme şeklidir. Bu sebeptendir ki, böyle kötü ve zararlı usullerle işletilen büyük arazi mülklerini parçalayarak bu arazileri nesiller boyunca işletmekte olan ortakçı-

42) R. Aktan a.g.e., s. 35.

43) R. Aktan, Toprak Reformu, 1-2-3-4 (17 Ocak 1967 - 20 Ocak 1967), Cumhuriyet Gazetesi.

44) R. Aktan, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1967.

45) Aktan, İktisadî Kalkınmanın Zirai Cephesi, s. 35.

lara dağıtmak, Türkiye'deki arazi reformu hareketinin en önemli saiklerinden biri olmuştur"⁴⁶.

Kiracılık ve ortaklığın kaldırılması hususunda Anayasada hiçbir madde mevcut değildir. Bugün, Birleşik Devletler gibi bir çok modern toplumlarda kiracılık ve ortaklık, zirai sektörde önemli bir yer tutar. 1954 yılında, tüm çiftçilerin 1/4 ü kiracıdır. Bunlar, Birleşik Devletlerin çiftlik sahasının % 16 sını işlerler⁴⁷. Nitekim Memleketimizde ortaklıkla geçinen ailelerin, bütün çiftçi ailelerine oranı % 25-35; kiracıların ise % 0.6 dır⁴⁸. Hatta, 1951 yılında Birleşmiş Milletlerin Cenevre toplantısında, kiracılığın hukukî durumlarının iyileştirilmesi esas tedbirler arasındadır⁴⁹.

Kooperatifleşme hususundaki görüşler de Anayasanın 51. maddesinin ruhuna aykırıdır. Çünkü, tasarısı: "..... Tarım bakanlığının gördüğü lüzumlu hallerde kooperatiflerin kurulması ve reform kandan faydalanan çiftçilerin bu kooperatiflere ortak olması mecburi olabilecektir". Oysaki, anayasanın 51. maddesi: "Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirler alır" şeklindedir. Görülüyor ki, bir kısım çiftçiye özel şartlar yaratılarak kooperatife ortak olmaya zorlamak, Anayasaya zıt bir davranıştır. Nitekim, Plân 1963 ile 1967 uygulamalarında kooperatifleşmeyi destekleyici⁵⁰ veya sürüm, satış ve tesis kredisi verilmesinde öncelik tanıyacaktı⁵¹ kanaatindedir. Keza, orta ve özellikle küçük tarım işletmelerinin üreti-

-
- 46) Aktan, a.g.e., s. 26; Keza, Toprak Reformu: 31. 9 Ocak 1967, Cumhuriyet Gazetesi, Aktan, Toprak Reformu, s. 14, İmar İskân.
- 47) Everett M. Rogers, Sociale Change in Rural Society, s. 341, Appleton - Century - Crofit Inc., 1960. Keza, İngiltere'de, 1946 yılında arazi sahibi - kiracı sistemi sadece arazi sahibinden daha büyük desteğe sahiptir (A. N. Duckham, in a Comment on Thoma, op. cit., pp. 170 - 171); Hollanda'da çiftçi, mal sahibine danışmadan araziyi kullanma hakkına sahiptir (A. H. Peters, Land Tenure in the Netherlands' in Joseph Ackerman and Marshal Hariris eds., Family Fram Poliey, University of Chicago Press, 1946, pp. 209 - 218).
- 48) Toprak Reformu, T.Ç.F.T., s. 47 - 48.
- 49) Faruk Erdem, Toprak Reformu, s. 9 - 10, İmar İskân...
- 50) Kalkınma Plânı, Birinci beş yıl, 1963 - 1967, s. 188.
- 51) 1967 Yılı Programı, s. 48 - 59, 76. Keza, Plân hedeflerine stratejisi, kalkınma plânı ikinci beş yıl (1968 - 1972), s. 11.

mi artırıcı modern (input) ihtiyaçlarını daha kolay sağlamaları ve pazarlamayı işletme çıkarları yönünden daha iyi yürütmeleri için kooperatifleşmeler desteklenecek, bu konuda etkili bir eğitim programı uygulanacak⁵² gibi tasavvurlar da Plânın ön görüldüğü hususlar arasındadır.

Görülüyor ki, amaç hem Anayasa, hem de plân hedefleri bakımından kooperatifleşmeyi demokratik bir çözümlemeye yöneltmektedir. Reformlar tasarıları ve çoğu bilim adamlarının bu tasarı paralelindeki düşünceleri, reformun gerçekleşmesi hususunda, kamu oyu üzerinde bir takım ürkütücü tesirlerin doğmasına sebep olmuşlardır. Böylece, toprak veya tarımsal kalkınma deyimlerini tercih edenler arasında farklı görüş açıları belirmiştir. Son günlerde, toprak reformu yerine, tarım reformu veya toprak ya da tarım reformu deyimleri kullanılmaktadır⁵³. Aynı şekilde, 1967 yılı programı da tarım reformunu kullanmayı uygun bulmuştur. Hatta, bu hususta F. Yavuz, terim üzerindeki tartışmanın daha çok politik bir değer taşıdığı kanaatını savunmasına rağmen, tarım reformuna taraftar olanların ise kiracı ve ortaklıkla geçinen topraksız köylülerin, büyük mülk sahiplerinden kamulaştırma yolu ile sağlanan arazilerin dağıtımını sonucu⁵⁴ topraklandırılmamasını çıkarıyor ki bu da iki grup arasındaki temel sosyal, kültürel ve hukukî anlaşmazlıkların yukarıdanberi açıklanan bir tekrardan başka bir şey değildir.

4. Siyasî Partilerin Görüşleri :

Toprak reformu üzerinde iktidar partisi (A.P.) ile muhalefet partilerinin birbirlerinden farklı görüşleri ve tutumları vardır. Bunları da parti liderlerinin çeşitli beyanatları ile tüzük ve yönetmeliklerde gözlemek mümkündür. Kanaatıma göre, toprak reformunun bir türlü gerçekleşmemesinde partilerin tutumlarının (muhalefet-iktidar) büyük etkileri olmuştur.

52) İkinci Beş Yıllık Plânın tanıtılması, s. 40, 1967, Ankara.

53) **Fehmi Yavuz**, Toprak ya da Tarım Reformu, S.B.F. Dergisi, s. 29 - 42, Mart 1967; **Lütfü Ülkümen**, Ziraî Reform/Ziraî Organizasyon, Ankara, 1966; **Tarım Reformu**, Türkiye Ziraatçılar Derneği, 1967, Ankara; **Fındıkoğlu**, Kooperasyon Sosyolojisi, s. 503.

54) **F. Yavuz**, a.g.m., s. 29.

C.H.P., 1945 çiftçiyi topraklandırma kanununun gerçekleşmesinden 1950 yılına kadar süren iktidar devresiyle 1961-1965 koolisyonları sırasında şümüllü bir toprak reformuna katılmamıştır. 4753 sayılı toprak kanunu aslında toplumsal bir reformdur. Amacı, "Atatürk'ün defalarca işaret ettiği gibi, köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye'de sosyal demokrasiyi geliştirmektir⁵⁵." Tasarının 17. maddesinin⁵⁶ tartışılması Meclis üyelerini iki gruba ayırmıştır⁵⁷. Birinci grubun çoğu, toprak kanununa sosyal, entellektüel açıdan bakan aydın ve memurlardı. Çoğu, toprak mülkiyetiyle ilgili menfaatleri bulan ikinci grup üyeler ise meseleyi teknik bakımdan ele alıyorlardı⁵⁸. Karpat'a göre, bu ikinci grup Anayasanın mülkiyet hakkına riayet edilmesini ve bu hakkın teminat altına alınmasını istiyordu.... Tasarı karşısındaki bu direnmeler⁵⁹, hükûmete karşı muhalefet grubunun doğmasına yol açmıştır. Hatta, ileride Demokrat Partinin teşekkülü için bir temel vazifesini görmüştür⁶⁰.

Görülüyorki, 1945 yılında ilk defa Meclise getirilen böyle bir toprak reformu tasarısına muhalefet, 1960 devriminden sonraki tasarılar da görüldüğü gibi, Anayasa ve medenî kanunun özel mülkiyet haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle sert tenkilere uğramıştır. Öyleki, Karpat'a göre: "Menderes'in 17. madde hariç, kanunu desteklediğini, meselenin sadece toplumsal cephelerini görerek ifratlara gitmeye hazır olanların tersine, toprak meselelerinin teknik yönleri üzerinde durmaya taraftardı. 1950 de Başbakan olduktan sonra ziraatle tuttuğu siyaset yukarıdaki düşünce tarzına uygundu⁶¹. "Böylece, 10 yıllık D.P. iktidarı toprak reformunun teknik yönüne büyük önem vermiş, zirai makinalaşmayı Türk toplumunun hedefi olarak kabul etmiştir.

55) Karpat, a.g.e. s. 107.

56) İhtiyaç halinde, yarıcılar, kiracılar ve ırgatlar tarafından işletilen 2000 dönüm veya daha az dönümlük mülklerin de istimplâkini şart koşuyordu.

57) Karpat, a.g.e., s. 108.

58) Karpat, a.g.e., s. 108.

59) Tasarı hakkındaki müzakereler, İnönü'nün muhalefeti partilerin kurulmasına müsaade edileceğini bildiren önemli beyanatından beş gün önce başladı, bk: a.g.e.

60) Karpat, a.g.e., s. 109.

61) Karpat, I, 111 - 112.

Karpat, 1945 toprak reformu ile ilgili tek parti devrinde ortaya çıkan parti içi tartışmalar hakkındaki kanaatini şu önemli noktada topluyor: "Temel toplumsal veya ekonomik menfaatları tehlikeye düştüğü zaman bir partinin üyelerini bir zaman için birleştirir görünen sathi siyasî fikirler süpürülüp gidiyor ve onların yerini menfaat çatışmaları alıyordu⁶²." Toprak reformu dolayısıyla tek parti içinde meydana gelen bu ayrılımlar, 1960 devriminden sonra ortaya atılan çeşitli tasarılar meclis içi ve dışı tartışmalarda bu defa muhalefet iktidar menfaat gruplarını bir araya getirmiştir. Nitekim, Abadan "C.H.P. nin 1961 den sonra diğer partilerle birlikte iktidarda bulunduğu 3.5 yıllık sürede üzerine farklı bir görüş benimsemesi, toprak reformu ile ilgili çevrelerde bir güvensizlik duygusu yaratmıştır⁶³" demek suretiyle, Karpat'm 1945 reformu hakkındaki hükmü ile aynı paralelde düşündüğünü söyleyebiliriz.

Genellikle, tarafsız bilim adamları C.H.P. iktidarının her döneminde reform tasarısını ortaya atmakla, sosyal reform ilkesini gerçekleştirmek amacı güttüğü ve bunu da vatandaş oyunu sağlamak için yaptığı kanaatindedirler. Yani, C.H.P. gerek iktidar gerekse muhalefet dönemlerinde sosyal reform hareketlerini vatandaşın sağlayacakları "sırf oy" felsefesine bağlamışlardır.

Abadan'a göre: "Toprak reformu konusunda A.P., henüz üçüncü koalisyon hükümeti zamanında bu reforma taraftar olmakla beraber C.H.P.'nin tutumuna karşı kesin cephe almış, o zamanki iktidarın bu tasarımı sırf oy sağlama endişesiyle seçimin arifesinde parlamentoya getirdiğini belirtmiştir"⁶⁴. Dördüncü koalisyon (A.P.) Tarım Bakanı T. Kapanlı ise hükümetin görüşünü şöyle açıklamıştır: "Kanun yanlış takdim edilmiştir, sanki her istenene toprak verilecekmiş gibi halk peşinen anarşiye davet edilmiştir. Biz düzenli işletmelerin bozulmamasına taraftarız. Memleketi pul gibi dağıtmakta fayda yok"⁶⁵. Bu görüş, 1945 toprak reformu kanun tasarısının o zamanki

62) Karpat, I. 111 - 112.

63) Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler açısından 1965 seçimlerinin tahlili, s. 139, S.B.F. Yayınları, no. 202, s. 184, Ankara, 1966.

64) N. Abadan, a.g.e., s. 138.

65) Son Havadis, 4.7.1965.

B.M.M. konuşulduğu sıralarda tasarıya karşı olanların görüşlerinin bir devamıdır. A. P. tutumu ile “herkese toprak vermek” “büyük işletmelerin ufalanması” “kooperatifçiliğin mecburi hale getirilmesi” ve “kiracılık-ortakçılık” müessesesinin sınırlandırılması gibi nedenlerle, 1965 reform tasarısının da karşısındadır. O, daha ziyade, toprak-insan ilişkilerini bir tarım reformu kadrosu içinde çözümlenmeye taraftardır. Bu hususta, 1945-1950 seçimleriyle 1965 seçimlerinde vatandaştan almış oldukları oyların büyük etkisi olmuştur.

1965 seçimiyle parlamentoda ilk defa temsil edilen Türkiye İşçi Partisi, sosyalist bir sistemi savunur. Bu partinin toprak reformu ile ilgili görüşlerine göre: 500 dönümden yukarı bütün toprakların kamulaştırılacağı ve parasız dağıtılacağı tezi hâkimdir⁶⁶. Anayasanın paralelinde olduğunu ifade eden bu parti, reform hususundaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Köklü bir toprak reformu yapılmadan, halkın yararına toprak reformu gerçekleştirilemez⁶⁷”. Toprak reformu ise, topraksız ya da yeteri kadar toprağı olmayan köylüyü toprak sahibi etmek ve sömürücü toprak mülkiyetini sınırlamaktadır⁶⁸. T.İ.P. bu görüşlerinde, bazı avami ifadeler bir tarafa bırakılırsa, anayasanın kamulaştırma ve toplulaştırma ile ilgili 38 ve 39. maddelerinin tesirini sezmek mümkündür. 500 dönümden yukarı olan bütün toprakların kamulaştırılması hükmünün memleket gerçekleriyle ne derece uygunluk arzedeceğı hususu tartışma konusu olabilir. Bu görüş, aynı zamanda ortanın solunu temsil eden ve “küçük işletmeleri istihsal ve satış kooperatifleri halinde toplulaştırması ve büyük toprak mülkiyetine son vermeyi savunan CHP’nin reform anlayışından da farklıdır⁶⁹”.

66) Türkiye İşçi Partisini Tanıyalım, 1965, s. 7 - 8; N. Abadan, a.g.e., s. 139.

67) T.İ.P.’e göre toprak reformunun tarım reformunun ön şartıdır. Bu yapılmadan, tarım reformu gerçekleştirilemez. Bu suretle, toprak reformu tarım reformu içinde sadece toprak kavramının ifade ettiğı büyük toprak mülkiyetinin topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtımına anlamına geldiğı T.İ.P.’in grüşünde daha açık bir anlam kazandığı görülmektedir.

68) T.İ.P. programı, s. 88; Abadan, a.g.e., s. 238.

69) Toprak reformu, CHP yayın bürosu, s. 12, 1965, Ankara; N. Abadan, a.g.e., s. 139.

Diğer muhalefet partilerine —MP, YTP ve MHP— gelince, bunlar toprak reformu hususunda ya AP gibi düşünmektedirler veya ondan biraz farklı düşünceleri savunmaktadırlar. Yalnız, MHP nin programında toprak reformu ile ilgili hiçbir madde bulunmamasına rağmen, parti liderinin (Dokuz Işık) adlı bir broşürde⁷⁰ genel bir köy kalkınmasından bahsedilmektedir. Dokuz Işık'tan yedincisini teşkil eden köycülük bölümünde, köy üniteleri fikriyle genel anlamda bir köy reformu ele alınmaktadır. Bu köy üniteleri, belirli miktarda köyleri-on köyü bir köy ünitesi kabul edip 43.000 köyün sayısını küçültme ilkesine dayanır⁷¹. Bunun yanı sıra toprak reformu yahut tarım reformu fikri gelmektedir. Türkeş'e göre: "Tarım reformunda düşüncelerimizin dayandığı iki temel vardır. Birincisi, geniş toprak sahibi kimselerin durumunu bugünkü şartlar altında düzenlemek. Diğeri de Orta ve Batı Anadolu'da daha çok görülen durumdur ki bu da miras yolu ile devamlı olarak toprağın, mülkün küçülme iktisadî, verimli tarım yapmayı imkânsız hale getiriyor"⁷² HMP liderinin toprak reformu veya tarım reformu hususundaki görüşü de diğer partilerin görüşünden farklı değildir. Çünkü, Türkeş'e göre: "Toprak reformu yahut ziraî reform, ziraî makinalaşma uygulanması sebebiyle insanların kendi güçleriyle işleyemeyecekleri kadar geniş topraklara sahip olmayacakları ilkesine dayanır". Türkeş, küçük işletmelerin CHP'nin toprak reformu anlayışında olduğu gibi kooperatifçilik yoluyla birleşmelerine - hürriyet içinde olmak şartıyla taraftardır⁷³.

MHP liderine göre, "Birleşik Devletlerde olduğu gibi, köylerin konsolidasyonu (tevhid) fikri, köy üniteleri için kültür ve teknik merkezleri kurmak suretiyle gerçekleşecektir". Bu süreç, fiziki zorlama esasına dayanmayacaktır. Kanaatıma göre, MHP yi diğer partilerden farklı kılan bu ilkeler, İsrail kalkınmasının da⁷⁴ temeli-

70) **Alparslan Türkeş**, Dokuz Işık, üçüncü baskı, İstanbul, tarih yok.

71) **Türkeş**, a.g.e., s. 18 - 21

72) **Türkeş**, a.g.e., s. 18 - 21.

73) **Türkeş**, a.g.e., s. 21.

74) **H. Halperin**, *Agrindus Tarım ve Endüstrinin Birleşimi*, İktisadî kalkınmanın ziraî cephesi, s. 424 - 439, İstanbul, 1965; Keza, **H. Halperin** *Integration of Agriculture and Industries, Impact of Sciences on Society*, Unesco, vol. XVII (1967), No. 1.

ni teşkil eder. Aynı tip kalkınma, bazı fikir adamlarımız tarafından da çeşitli vesilelerle ortaya atılmıştır⁷⁵.

MP de "iktisadî ve toplumsal cephesiyle geniş bir ziraî reformun gerçekleştirilmesini zarurî görmektedir. Buna göre, toprak reformu, bu geniş reformun ancak bir parçası olabilir"⁷⁶. MP ve MHP'nin bu görüşleri TİP'den metod bakımından farklıdır. TİP, tarım reformunun gerçekleşmesini, köklü bir toprak reformu sürecine bağlıyordu. Oysaki, hem MHP, hem de MP için toprak reformu tek başına yetersiz bir yoldur⁷⁷.

YTP de toprak reformu adı altında mülkiyet hukukunu reddeden düşüncenin adaletsiz bir toprak dağıtımına gidip işletmeleri parçalayarak, verimi büyük ölçüde düşüreceği kanaatindedir⁷⁸.

5. Bilim Adamlarının Görüşleri :

Toprak reformunun 1960 askerî devriminden sonra ortaya atılan ilkeleri hakkında bilim adamlarının da tutumları farklı bir durum arzeder. Bunları sırasıyla inceleyelim:

1. Sosyal-Psikoloji yönünden Turhan, toprak reformunu, "Türkiye'nin umumi, içtimaî ve iktisadî kalkınma teşebbüsünde köy ve köy toplumunun yerinin tayin edilmesinden sonra ele alınması gereken bir dava olduğu" kanaatindedir⁷⁹. Bu duruma göre, Türkiye'de kalkınmanın hedefi, köy ve köy toplumunu geliştirme plânına bağlıdır. İşte, toprak reformu bunun sonucu olarak meydana gelecek olan sosyal yapıya göre ayarlanacaktır. Kısacası, Turhan'a göre köyün kültür ve sosyal yapısı ile, köylü ve toprak sahibi arasındaki münasebetleri tanımadan toprak reformu gerçekleştirilemez. Bu nasıl olacaktır? Bu ancak, toprak reformuna, ziraî üretimin bir unsuru olarak döndüğümüz vakit tahakkuk edecektir. Oysaki, şim-

75) **Mümtaz Turhan**, Köy Kalkınmasının Esasları, Sosyoloji Konferansları, 6. kitap, 1965 - 1966, İst.; Aynı yazarın Toprak Reformu ve Köy Kalkınması, Bedir Yayınevi.

76) MP seçim bildirisi, s. 11; **N. Abadan**, a.g.e., s. 195.

77) **Türkes**, Yeni İstanbul, 7.10.1965.

78) **N. Abadan**, a.g.e., s. 205.

79) **M. Turhan**, Toprak Rerofmu ve Köy Kalkınması, s. 7, Bedir Yayınları, No : 20, 1964, İst.

diye kadar ortaya atılan toprak reformu kanun tasarıları “ziraî üretimin artırılmasına gideceği yerde, halâ onu gölgeleyecek-yani gelişi güzel toprak dağıtma şeklinde ele alınmaktadır⁸⁰. “Turhan’ın toprak reformu hakkındaki bu görüşleri, reformu fonksiyonel bir kalkınma ilkesine bağlı bulmayan görüşler için alışılmış bir düşünce tarzı değildir. Yani, tarımsal gelişmeyi artırmak için toprak reformu politikasını yürütmek gerekirken, Turhan’a göre reform, ancak tarımsal üretimi artırmanın bir yolu olarak telâkki edilmiştir. Daha sonra göreceğimiz gibi, Turhan, arazinin küçük işletmeler şeklinde dağılmasına taraftar değildir. Çünkü, bu tip işletmeler üretimi artırmaz. Tarımsal üretim ancak büyük işletmeler yolu ile sağlanır.

2. İkinci grup bilim adamları ise, 1960 devriminden sonra ileri sürülen reform tasarılarının paralelinde veya destekleyicisi olarak görülmektedirler. Bunlar, ilhamlarını Anayasanın 37. maddesinden almak suretiyle, toprak reformu tasarılarında sunulan esaslara göre gerçekleşmesini istemektedirler⁸¹. Bu gruba dahil olan bazı bilim adamları da son yıllarda doğu bölgesinin âcil sorunlarını ortaya sermek suretiyle, Anayasada ön görülen toprak reformunun bir an önce uygulanması gerektiği kanaatindedirler⁸². Bu gruba dahil olan, fakat Anayasanın reformla ilgili maddesini yorumlarken dozu aşırı tutan görüşlere de raslamaktayız. Nitekim, Savcı; 37. ci maddenin toprak mülkiyetiyle ilgili tüm görüşlerini sadece bir yönlü aksettirerek: “Toprak rejiminin değiştirilmesini, ölçsüz şahıs topraklarının üst kademede sınırlandırılması ile mümkün olabileceği⁸³ kanaatindedir.

80) Mümtaz Turhan, a.g.e., s. 9 - 11.

81) R. Aktan, Türkiye’de Toprak Reformu Meselesi, s. 12 - 44, İktisadî kalkınmanın ziraî cephesi 1965, İstanbul; Aktan, Toprak Reformu, S.B.F. Dergisi Cilt XX, sayı 1, 1965; Aktan, Toprak Reformu, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1967.

82) F. Yavuz, a.g.m., s. 38 - 41; Keza, Aktan, Kalkınma Plânında Tarım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963; Aktan, Toprak Reformu, İmar İskân, s. 3 - 17, 1963, Ankara. Bir diğer araştırmada iktisadî açıdan toprak feromonu ele alırken, toprak reformu ile tarım feromonunun birbirinin yerine kullanılabileceği kanaatindedir. bk. Gürgân Çelebi Can, Türkiye’de Toprak Reformu Semineri, s. 7 - 50, 1968, Ankara.

83) Bahri Savcı, Toprak Reformu üzerine, S.B.F. Dergisi, Mart 1965.

Toprak reformunu sosyal yönden inceleyen Yasa'da Turhan'dan farklı olarak, problemi sosyal çerçeveye yerleştirirken, reform tasarıncılarının görüşlerine ilâve olarak: "Arazi mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizlik durumunu sosyal demokrasi ilkelere aykırı bulmaktadır"⁸⁴. Keza, Yasa, arazi mülkiyeti dağılımındaki adaletsizlik ve dengesizliğin, servet ve gelirlere de adaletsiz ve dengesiz dağılım sonucunu doğuracağını ifade ederek: "Modern icaplara, sosyal ve ekonomik şartlara uygun bir tarım sisteminin uygulanması büyük bir zorunluktur"⁸⁵ demektedir. Yasa, sosyal ve ekonomik bünyeye uygun bir tarım sisteminin önemine işaret ederken, bunun esaslarının neler olabileceğini, konunun ne şekilde ele alınacağını, nasıl uygulanacağını açıklamıyor. Sadece, reform tasarıncılarının gerekçelerinde ileri sürülen kaideleri tekrarlayarak, görüşlerini toplum kalkınması ve toprak reformu ilişkileri etrafında toplamaktadır.⁸⁶ Bu konu ile ilgili olarak, Geray, toprak reformu hakkındaki düşüncelerini (toplum kalkınması-toprak reformu) arasındaki karşılıklı ilişkilere bağlamaktadır. Böylece, toplum kalkınması için toprak reformuna, toprak reformunun gerçekleşmesi içinde toplum kalkınmasına ihtiyaç vardır. Bunun ötesinde Geray'm görüşleri, reform tasarıncılarının tekrarından fazla bir şey söylemiyor.

6. Toprak Reformu Dışında Bir Zirai Kalkınma Politikası :

Bu kategoriye ithal edilen bilim adamları, zirai reformu köy kalkınması ve köylerin sanayileşmesi içinde inceliyorlar. Ayrıca, "Devlet elindeki malî kaynakları, doğrudan doğruya devlet işletmeciliğine değil, özel teşebbüslere ilk hareket hızını vermeğe" taraftardır. Bu görüşler, tarımsal bünyede holistik (bütüncül) bir kalkınmaya yönelmektedir. Zirai reform politikası bakımından, liberal bir tutumu benimsemek suretiyle, reform tasarıncılarında ileri sürülen bir nevi etatist görüşlerin sert havasını silmeye çalışırlar. Zi-

84) İbrahim Yasa, Türkiye'nin Toplumsal yapısı ve sorunları, T.O.D.A.İ.E. yayınları, s. 122 - 123, Ankara, 1967 - 68.

85) İ. Yasa, a.g.e. s. 123.

86) Bilhassa kitabının "Problemlerin Çözüm Yolları" bölümünde, Cevat Geray'm fikirlerine iştirak etmek suretiyle, bu önemli konuyu askıda bırakmış oluyor. bk. C. Geray, Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu çöğaltma.

ziraat kalkınmanın temel politikası devletin, özel teşebbüse müdahalesi değil, desteği ilkesine dayanır. Bunlara göre: “Yürdümüzde bir toprak rejimi davasından ziyade, bir toprak darlığı meselesinin mevcut olduğunu göz önünde tutarak, memleket gerçekleriyle bir ilgisi bulunmayan toprak reformu değil, her yönü ile ele alınmış bir ziraat reformu yolunda çalışmalarımızı teksif etmeliyiz⁸⁷”. Bu holistik ziraat kalkınma politikası içinde, toprak reformcularının kamulaştırma-toplulaştırma gibi görüşleri, toprak darlığı sebebiyle reddedilmekte, yerine çok yönlü bir ziraat reformu hareketi benimsenmektedir. Bu görüşler Ülkümen’i, toprak reformu meselesinde, Turhan’a yaklaştırır. Çünkü, her ikisi de reform hareketini köy kalkınması ortamı içinde mütaalâ ederler. Her ikisi de reformun memleket gerçekleriyle uygunluk arzemesi kanaatındadırlar. Hem Turhan hem de Ülkümen’e göre toprak reformu, sadece toprakların dağıtımını değildir; Ondan daha fazla olarak reform, ziraat üretimin artırılmasında, köy cemaatinin kalkınmasında ve sosyal yapının modern bir cemiyetin bünyesine elverişli bir tarzda şekillenmesinde ne nisbette yardımcı olacağını⁸⁸ önceden tespit etmesi gerekir. Hatta, Ülkümen, köylerin “merkez kasabalar” etrafında toplanması ve kooperatifleşmiş “köy birlikleri” halinde teşkilâtlandırılması gerektiğini ileri sürerken de Turhan ve MHP lideriyle aynı görüştedirler⁸⁹.

Toprak reformu tasarılarını benimseyen ikinci gruptaki bilim adamlarının kanaatlarına zıt olarak⁹⁰ Ülkümen, ağaları modern toplumların lider çiftçileri” görmek suretiyle, istibdat devirlerinin uşakları olan mütegalibe ile karıştırılmaması⁹¹ savunmaktadır. Ülkümen’in ziraat politika görüşünde bir diğer önemli nokta da, Türkiye’de toprak darlığı ve sıkıntısı, reformcuların aksine toprakların mahdut kimseler elinde toplanmasından değil, mevcut ziraat top-

87) **Lütfü Ülkümen**, Tatbiki bir görüşle ziraat politikamız, s. 14, Ankara, 1966.

88) **Mümtaz Turhan**, a.g.e., s. 21.

89) **Ülkümen**, a.g.e., s. 32 - 33.

90) (Köylünün) yaşayışını insanlık haysiyetine yaraşır bir hale getirmek için insanı ağanın koyduğu telkin ve empoze ettiği kapalı değerler emeği sömürücü ekonomiksâl münasebetler hal-kasından kurtarmak lâzımdır. bk. **B. Savcı**, a.g.m., s. 374.

91) **Ülkümen**, a.g.e., s. 12, 36 - 37.

raklarınm, bu topraklar üzerinde yaşamağa çalışan ve geçimini ziraatla temine uğraşan köylü ve çiftçi nüfusa yetmemesinden ileri gelmektedir⁹². Gerçekten, Türkiye’de tarıma elverişli arazi oranları, diğer memleketlerle kıyaslandığında şöyledir:

TABLO 8

Türkiye ve Diğer Üç Avrupa Devletinde Tarıma Elverişli Olan Arazi Yüzleri

Memleketler	Tarıma elverişli olan Sahalar %
Macaristan	60
Danimarka	77
İtalya	48
Türkiye	30 (*)

Görülüyorki, küçücük animarka bile, Türkiyenin takriben iki buçuk mislinden daha fazla ekilebilir sahaya sahiptir Topraklarımızın bir kısmı her yıl nadasa terkedildiği düşünülürse, ekilebilir alanın aynı yıllar için ne kadar düşük olduğu ortaya çıkar. Ayrıca, bugün işletilmekte olan arazilerin miktarı da 25 milyon hektar civarındadır Bu 25 milyon hektarın 7 milyon hektarı erozyonun tesiri altındadır. “Bu bakımdan, Türkiye, ziraata açılacak arazilerin sınırlarına ulaşmış ve hatta o sınırları aşmış durumdadır⁹³”. Gerçi, 1928-1960 yılları arasında ekili-dikili alanlar 2.5 defa artmıştır. Böylece, “topraklarımız üzerinde ekili-dikili alanlar bu devre de % 9 dan % 22.5’ğe yükselmiştir⁹⁴”. Sonra, bu 25 milyon hektarlık arazi üzerinde⁹⁵ üç buçuk milyon çiftçi ailesi yaşamaktadır. Bu suretle, memleketimizde bir aileye (60) dönüm (XX), yani ziraatçı nüfus başına (10) dönüm kadar bir toprak düşmektedir. Halbuki, bu

92) Ülkümen, a.g.e., s. 37.

92a) Bu oran Darkot’a göre (% 36) dir. Besim Darkot, Türkiye İktisadî Coğrafyası, s. ... 1963, İstanbul, üçüncü baskı,

93) Lütfü Ülkümen, a.g.e. s. 37.

94) B. Darkot, a.g.e., s. 78.

95) Necmi Sönmez, Toprak Reformu, İmar İskân Bakanlığı, s. 20-21; Keza, Darkot, a.g.e., s. 77.

miktar Kanada da 112, Birleşik Devletlerde, 67, İngiltere'de 549, Fransa'da 22 dönüm civarındadır.

İşte, Ülkümen'in bir ziraatçi bilim adamı olarak ileri sürdüğü görüşlerin özeti bunlardan ibarettir. Yani, "bir kısım vatandaşların topraksız kalmasını veya yeter toprak sahibi olmasını güçleştiren sebep, toprak mülkiyet rejimindeki dengesizlik değil, topraklarımız üzerinde yaşayan köylüye ve çiftçiye esasen yetmemekte olmasıdır⁹⁷⁾". Burada, Ülkümen'le aynı kanaatta olduğunu tahmin edebildiğim bir tarafsız ziraatçinin görüşlerine de temas etmek istiyorum: Sönmez'e göre "Sınırlı arazi üzerinde bu kadar nüfusu beslemek için reform, entansif ziraata; köye kendi ihtiyaçlarını karşılayacak imkânların temini; fiziki bir yerleşme planı; azami üretimin sağlanması için çiftçinin donatılması ve krediyle tehzil edilmesi; çiftçiyi teşvik; çiftçiye teknik bilgi; çiftçinin teknik çahşp-çahşmadığının kontrolü; su kaynaklarının temini; çiftçinin kooperatifleşme yolu ile kendi imkânlarını geliştirmesi ve nihayet Anayasasının ön gördüğü maddeler içerisinde "devlet gerekirse araziye kamulaştırabilir" maddesine uygun olarak fikirlerini savunmaktadır. Bu görüşlerin büyük bir kısmı, reform tasarılarının alışıık olduğumuz maddelerinden bir hayli farklıdır.

Türkiye'de, reform tasarılarının, toprak reformunu gerekli kılan hususlar arasında ileri sürdükleri, toprakların köylü aileler arasındaki dağılışının adaletsiz olduğu hususundaki görüşleri (1950-1963); yıları istatistiklerine dayanır. 1963 istatistiklerine göre⁹⁸⁾ Türkiye'de işletmelerin % 65.8 nin (yani 21 milyon insanın) 50 dönümden az topraklı küçük işletmelerden ibaret oluşu ve bunların da toprağın % 23.7 sini elerinde bulundurmaları reformun gerçekleştirilmesi için önemli sebepler arasındadır. Yine, 1963 ziraat sayımına göre, topraksız çiftçi aile sayısı (308. 899) ve 1-20 dönümlük araziye sahip bulunan çiftçi sayısı (1.268.818); 20-50 dönüm arasında tarımla uğraşan çiftçi sayısı ise (863.370) dir. O halde, (0-50)

95a) Bazılarına göre, bu rakkam (70) dönümdür. 1927 yılı için 24.9 dönüm, 1937 de 51, 51.9, 1950 de 77 dönüme yükseliyor. bk. **Kâzım Köylü**, a.g.e., s. 126.

96) **Ülkümen**, a.g.e., s. 37.

97) **Ülkümen**, a.g.e., s. 37.

98) 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, s. 6, 1965, Ank.

dönüme sahip çiftçilikle uğraşan ailelerin miktarı (2.132.188) dir. Tarım sektöründe çalışanların oranı (3.1) milyon çiftçi ailesi olduğuna göre, 50 ve daha yukarı dönümlerdeki çiftçi aile sayısı takriben (658.913) kişi. Buna mukabil, Ülkümen, toprak reformu tasarılarındaki rakamları: "rakam oyunu" terimiyle ifade ederek, çiftçilerin % 62'sinde toprak genişliğinin (75-150) dönüm % 32 sinde ise (151-500) dönüm arasında kaldığını ve ancak % 6 nm 500 dönümden büyük olduğu neticesine varıyor⁹⁹. Oysaki, yukarıda zikredilen 1963 istatistik sonuçlarına göre (0-50) dönüm arasında toprağa sahip bulunan çiftçi aileleri sayısı, 2.132.188 dir. Bunun oranı ise, yukarıda ifade edildiği gibi, % 68,8 kadardır. Bu kimselerin işledikleri araziler toplamı, yekûn tarımsal arazinin % 24,4 ünü teşkil etmektedir. Öte yandan, 500 dönümden büyük işletmeler sayısı % 0,5, fakat bunların işledikleri ana tarım toprakları yekûnunun % 11 idir¹⁰⁰. Bu bakımdan, hem istatistik veriler, hem de bu sahadaki bilim adamlarının görüşleri arasında tam bir uygunluk vardır¹⁰¹. İstatistik bilgilerin tek yönlü vaazedilişi hususunda beliren endişeler, 1963 yılı istatistik çalışmaları için ileri sürülemez¹⁰².

7. İşletme Biçimleri ve Bunları Etkileyen Faktörler:

Toprak reformu kanun tasarılarının başarı derecesini etkileyen bir neden de işletme biçimleri (patterns)-dir. Hatta, denilebilir ki, reformun bir türlü gerçekleşmemesinde işletme biçimlerinin mem-

99) Ülkümen, a.g.e., s. 40.

100) Aktan, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 1967 (bu rakam, aslında % 13 olmalıdır). Bunun gibi 50 - 500 dönüm sayısı % 30,7, işledikleri toprak ise % 63 olmalıdır. Keza, 1952 yılı için bk. K. Köylü, a.g.e., s. 120.

101) Ülkümen, yukarıda zikredilen veriler için bir kaynak göstermiyor. Fakat, işletme sahalarını (75 - 100) ve (101 - 150) dönüm olarak gösteren ilk sınıflandırma 1952 sonbahar anketine dayanır. Bu ankete göre: (76 - 150) dönümlük araziye sahibolanların % 15,3; 151 - 500 dönümlük arazi sahibi olanlar ise % 7,8 dir. Keza (1 - 50) dönüm arazi sahibi oram % 62,1 dir.

102) Türkiye'de istatistikî verilerin gün geçtikçe sağlam temellere istinat ettiği bilinmektedir. Yalnız 1950 ziraat sayımının 34 ilde tamamlanmış olduğu ve elde edilen sonuçların diğer illere teşmil edildiği bilinmektedir.

leketin ekonomik ve sosyo-kültürel şartlarına uygun bir şekilde geliştirilmemesi en önemli rolü oynamıştır. Türkiye’de, toprak reformunun siyasal ve sosyal yönleri incelenirken bu konuya özel bir yer vermeyi faydalı buluyorum.

Memleketimizde, genellikle, işletme biçimleri üç önemli kategoriye ayrılır: a) Büyük işletme; b) orta işletme; c) küçük işletmelerdir. Bu klâsik sınıflamanın en tipik örneğini Orta Avrupa memleketlerinde yapılan sınıflamayı esas almak suretiyle köylü vermektedir¹⁰³:

- 2 Hektardan (20 dönüm) aşağı arazisi olan işletme: Parsel işletme
- 2-5 Hektara kadar olan işletmeler: Küçük köylü işletmeleri
- 5-10 Hektara kadar olan işletmeler: Orta köylü işletmeleri
- 10-50 Hektara kadar olan işletmeler: Büyük köylü işletmeleri
- 50-100 hektara kadar olan işletmeler: Orta ziraat işletmeleri
- 100-500 Hektara kadar olan işletmeler: Büyük ziraat işletmeleri
- 500 ve daha fazla olan işletmeler: Çok büyük ziraat işletmeleri.

Buna mukabil, Birleşik Devletlerde biraz daha farklı ziraat işletmeleri sınıflandırmalarına raslıyoruz. Bunlar da üç kategori de toplanırlar: 1) Minifundia; 2) Aile çiftlikleri; 3) Büyük işletmeler. Minifundia tipi zirai işletme Birleşik Devletlerde büyük önemi haiz olmamasına rağmen, Ekvator, Kolombia, Venezuela da yaygındır. Bu işletme biçimi, Orta Avrupadaki parsel işletmelere tekabül etmektedir. Bu tip zirai işletmeye çoğu defa (cep mendili çiftlikler) de denilmektedir.

Memleketimiz gerçeklerini gözönüne alarak Köylü, zirai işletmeleri dönüme göre şu şekilde sınıflandırıyor:

0-100 dönüme kadar küçük işletmeler

100-250 dönüme kadar orta işletmeler

250-500 dönüme kadar büyük köylü işletmeleri¹⁰⁴. Bu demektir ki, Orta Avrupa için kabul edilen standartları Köylü, memleketimiz için de aynen benimsemektedir¹⁰⁵. Türkiye’de, Köylü’nün sı-

103) Kâzım Köylü, a.g.e., s. 118.

104) Köylü, a.g.e., s. 128.

105) Diğer işletme tipleri için de zikredilen ölçüler aynen kullanılıyor, s. 131.

nflandırması esas tutulursa, sahip olunan işletmeler sayısı aşağıdaki tabloda görülebilmir.

TABLO 9
1963 Yılında Türkiye'de Ziraî İşletme Sayıları

1. Parsel işletme	1.198.818
2. Köylü işletmeleri	1.816.680
3. Orta ziraat işletmeleri	11.029
4. Büyük ziraat işletmeleri	3.832
5. Çok büyük ziraat işletmeleri	491

Köylü'nün, 1950 ziraat sayımı esas kabul edilmek suretiyle, 46 ilde yapılan araştırmaları, diğer illere teşmil etmek suretiyle ortaya koyduğu değerlere göre, aynı sınıflandırma aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

TABLO 10
İşletme Şekillerine Göre İşletme Sayıları ve Sahip Olunan Ortalama Dönüm Miktarları

İşletme tipleri	İşletme sayısı	Ailenin sahip olduğu ortalama dönüm miktarı
Küçük köylü işletmeleri	2.122.000	179
Orta işletmeler	5.764	363
Büyük işletmeler	428	15.364

Bu tabloda, küçük köylü işletmeleri, çiftçi aileleri sayısının % 84 ünü¹⁰⁸ teşkil eder. 1963 yılı içinde bu oranda (0-500 dönüm arası için) artış olmuş, % 99.5 a yükselmiştir.

108) 1950 istatistiklerine göre, (0 - 500) dönüm, % 98,5'i teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi, 1950-1963 dönemleri arasında, küçük köylü işletmeleri sayısında artış olmuştur. Bunlar, miras yolu ile bölünmeler olabilir. Oysaki, 501 dönümden yukarı orta ve büyük işletmeler oranı % 2.4 den % 0.5 e düşmüştür; bunların elindeki topraklarında ise % 24.8 den % 13.2 ye varan bir düşme görülmüştür. Geray, bu bu azalmayı, toprak reformu söylentilerinin 1960 devriminden itibaren gittikçe kuvvetlenmesi sonucunda muvazaalı bölünmelerle ilgili olduğuna işaret etmektedir¹⁰⁷. Aynı hal, 1945 çiftçiyi topraklandırma kanununun gerçekleşmesinden önce de vukuu bulmuştur¹⁰⁸. Bu suretle, Türkiye’de ziraat işletme sisteminin 1950-1963 yılları arasındaki durumu ve bu alandaki sınıflandırmaların gerçekliğine kısaca temas etmiş bulunuyoruz. Şimdi, işletme sistemlerinin değerlendirilmesi hususunda ilim adamlarının görüşlerine de temas etmek istiyorum:

1. Toprak reformu tasarıncıları, Aktan, Yavuz, Savcı, Geray ile TİP-CHP gibi siyasî partiler, büyük işletmelerin memleket gerçeklerine uygun olmadığı kanaatındadırlar. Aktan, elverişli aile işletmelerinin kurulması ve bütün ihtiyaç sahiplerine böyle bir işletmeyi kurmaya yetecek toprak sağlanması fikrini savunmaktadır. Çünkü, Türkiye’de emeğin katkısı fazla olan işletme usulleri yürürlüktedir. Büyük işletmelerin verimli olduğu yolunda ileri sürülen fikirlerin Aktan, doğruluğunu desteklemenin güç olabileceği kanaatındadır¹⁰⁹. Bunun için ileri sürülen sebeplerde şu noktalarda toplanabilir: 1) Büyük arazilerin genellikle kiracılara bırakılması (absentee); 2) toprağın bakımsız kalması; 3) ve bu yüzden verimin azalması; 4) Türkiye’de büyük işletmelerin değil, büyük mülklerin bulunması hususları... Bu görüşlere kısaca temas etmek, konumuzun amacı bakımından faydalı olacaktır. Büyük arazilerin, genellikle kiracılara bırakılması sorunu, kiracı-mal sahibi ilişkileri yönünden incelenebilir. Türkiye’de, maalesef, bu hususta yapılmış bilimsel bir araştırma mevcut değildir. Bu bakımdan, kiracı-ortakçının büyük işletmelerin aleyhinde olan istismarcı ve tahripkâr faaliyetlerine karşılık, tamamen lehlerinde beyan edilen görüşlere de raslamaktayız. Meselâ, Turhan’ın, sosyal-psikoloji yönünden yapmış olduğu araştırmalarda: “Büyük bir toprak sahibinin yanında çalışan iyi, bece-

107) Geray, a.g.m., s. ...

108) Karpat, a.g.e., s. 112.

109) Aktan Toprak Reformu, İmar İskân Bakanlığı, s. 6.

rikli bir maraba¹¹⁰, orta halli bir çiftçiden daha iyi durumdadır. Meselâ: Orta halli bir çiftçinin 50 dönüm işletmesine mukabil, iyi ve kalabalık bir maraba 500-600 dönüm işleyebilir. Diyarbakır ve Urfa'da, köylülerin mahsulün 3/4 ünden 7/8 ine kadar mahsul aldıkları görülür¹¹¹.

Yine ağırlık müessesesinin bugünkü durumu üzerinde sosyolojik yönden yapılmış tek inceleme Nur Yalman'a aittir. Yalman, bu eserinde, Doğu bölgesinde bilhassa Diyarbakır ili çerçevesinde tanınmış ağaların sosyal-politik durumlarına temas etmektedir. Bilhassa, yedi ağaya ait (örnek olay) metoduna göre meydana getirdiği tespitler, ağa-köylü ilişkisini bugüne kadar memleketimizde, tek yönlü ele alış tarzını da çürütmektedir. Bu örnek olaylarda ağalar, traktör ve benzeri yemlikleri köye getirmeleri, köylü zümreler tarafından sert çatışmalara yol açmıştır. Bilhassa, bunlardan, Abdullah ağa hakkındaki örnek olay en tipini teşkil eder¹¹². Böylece, değişen bir toplumda ağalığın dinamizması geniş bir araştırma konusu olmuştur. Keza, Stirling de ağalık müessesesinin, değişen Türkiye'de imtiyazlarını kaybettiği hususuna temas etmiştir¹¹³. Bu bakımdan, ağalık müessesesini toprağın istismarı lkesine göre açıklarken bir hayli tarafsız olmamızı gerektiren hususlarında ortada bulunduğu dikkati çekmemiz gerekir. Geniş toprakları ellerinde bulunduran büyük toprak sahipleri ile ağaların kiracılık-ortakçılık yolu ile bir sınıfı bakımsız bıraktığı hususu, küçük işletmelerin verimliliği bakımından da tetkikini gerektirir. Nitekim, Tanman'a göre: "Ege bölgesinde pamuk istihsal miktarı olan Söke ovasında bu yıl düzenli işletmelerin topraktan aldığı pamuk miktarı 11 milyon kilodur. İşledikleri toprak sahası 60 bin dönümdür. Buna mukabil, 22 milyon kilo pamuk olan küçük müstahsilin ekim sahası 220.000 dönümdür. Demek ki, büyük ve düzenli işletmeler, dağınık ve küçük işletmelere nisbetle aynı topraktan yüzde yüz fazla mah-

110) Toprak sahibinin emekten başka herşeyini temin ettiği sınıf.

111) **Turhan**, a.g.e., s. 15 - 16.

112) **Nur Yalman**, On Land Disputes in Eastern Turkey, s. 28 - 32, teksir, 1966.

113) **Paul Stirling**, Turkish Village, s. 228; Weiden and Nicolson, 1965.

sül almaktadır¹¹⁴. Eğer, düzenli işletilirse her zaman için büyük işletmelerin rantabil olduğu meydandadır. Sonra, büyük ziraat işletmelerin her zaman mal sahibi elinde bulundurulmasını gerektiren sebepler de savunulması zaruri olan bir tez değildir. Nitekim, Birleşik Devletlerde 1946 yılında arazinin % 85 den fazlası fertlere ait oluyordu ve mal sahiplerinin ancak 2/3 ü çiftçilikle uğraşıyordu¹¹⁵. Büyük işletmeler, tabiatı icabı aile işletmelerine nazaran daha çok işçi, müstahdem çalıştırmak zorundadırlar. Kısacası, "büyük işletmelerin buldukları çevredeki önemleri ekonomik, sosyal ve tarım kültürü ve tekniği bakımından diğer işletmelere üstün bulunmaktadır¹¹⁶". Büyük işletmeler, ticarî ziraat amacım da en iyi şekilde gerçekleştirme imkânına sahiptir. Bunun en iyi örneğini yine Birleşik Devletlerde görmek mümkündür. Bu memlekette, tarıma, teknolojinin uygulanmasıyla ve çeşitli girdiler (inputs) dolaşısıyla randıman en yüksek noktaya ulaşmıştır¹¹⁷.

Bugün, memleketimizde çeşitli nedenler dolayısıyla, büyük işletmelerin parçalanması olayına şahit olmaktayız. Yasa, bu parçalanmaların sebeplerini: 1) çiftçiyi topraklandırma kanununa; 2) Ziraat Bankası kuruluş kanununa; 3) hızlı nüfus artışına 4) geleneklere; 5) makinalı ziraata bağlamaktadır¹¹⁸. Aynı zamanda, Yasa, büyük tarımsal işletme ile küçük tarım işletmelerinin memleketimiz yönünden önemine temas derken: "Küçük işletmelerin sosyal adalet ve güvenliği sağlaması, büyük işletmelerin de ekonomik rantabiliteyi sağlaması bakımından" desteklemektedir. Her iki işletme tipinin sakıncalı durumlarını önlemek için de, Yasa, kooperatif mülkiyet rejiminde bir değişiklik olmaksızın, küçük işletmelerin bir araya gelerek istihsal kooperatifler halinde birleşmeleri tezini savunmak-

114) **Fahri Tarman**, Tarımda mı, yoksa Toprakta mı Reform? Milliyet Gazetesi, 21 Ocak 1964; **Turhan**, a.g.e.

115) **Kolb - Brunner**, A Study of Rural Society, pp. 90 - 91. Houghton - Mifflon Company, 1952.

116) **K. Köylü**, a.g.e., s. 133.

117) 1830 yılında her çiftçi 4 kişiyi; 1941 de 10 kişiyi; 1959 da kendisi de dahil 24 kişiyi besleyecek duruma gelmiştir. bk. **E.M. Rogers**, a.g.e., s. 5.

118) **İ. Yasa**, Türkiye'de Toprak Reformu, s. 7 - 10, T.O.D.A.İ.E., 1961.

tadır¹¹⁹. Bu görüş, Türkiye’de, toprak reformuna taraftar olanlar ile tarım reformunu destekleyenler arasındaki uzlaşmayı temin eden üçüncü bir yol olarak belirmektedir.

Büyük işletmeleri, belirli bir norm’dan sonra, küçük işletmeler haline getirmek demek memlekette tek tip ziraat şeklinin hâkim bulunmasını istemek demektir. Oysaki, zirai işletme sistemi, bir toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarıyla yakından ilgilidir. Bu bakımdan, işletme biçimleri, insan-toplum kültür değerleriyle yakından ilgilidir. Tek tip zirai işletmecilik, bugün Sovyet Rusya’da bile terkedilmektedir. Nitekim, birçok tarafsız gözlemciler gösterdiler ki, kollektifleştirme birçok safhalarda başarısız olmuş, 1960 yılından itibaren şehir merkezlerinin yiyeceğe olan devamlı ihtiyaçları bile iyi bir şekilde organize edilmemiş, sık sık kıtlık vukuu bulmuştur. Periyodik engellemelere rağmen, bilhassa, mandıra ürünleri (Dairy Products) ve sebzeclikte serbest köylü pazarlarıyla, ufak özel arazi, Sovyet ziraatının hayati bir unsuru olarak ortaya konulmuştur. Bu tip tedbirler, köylünün devlet siyasetine karşı koyma hareketlerinin işaretleridir¹²⁰.

Siyasî ve sosyal bilim alanından gelen fikir adamlarının bazılarının görüşleri de aile işletmelerinin yapısı ile ilgilidir. Karpat, 1945 kanununun 17. maddesini eleştirirken: “Bu maddenin gerçekten uygulanması köy ve küçük kasabalarda orta büyüklükte mülklerin yani, toprak sahipleri sınıfının ortadan kalkması anlamına” geldiğini ifade ediyordu¹²¹. Daha önce, fikirlerinden bahsettiğimiz Ülkümen’de büyük işletmelerin parçalanması kanaatında değildir. Ülkümen’e göre “Bugün memleketimizde az topraklı veya opraksız köylüyü topraklandırmaya yetecek özel arazi mevcut değildir. Özel mülklerin

119) İ. Yasa, a.g.e., s. 17.

120) Joel M. Halgern, *The Changing Village Community*, p. 102. Prentice - Hall, Inc., Englewood - Cliffs, N., 1967.

Keza; “2. Dünya savaşından sonra, Polonya’da sosyalist rejimin yaptığı reformda, üretim kooperatiflerinin köylünün direnmesi dolayısıyla başarılı olmayıp tekrar tarımda önemli ölçüde özel toprak mülkiyetine dönülmesini de burada zikredebiliriz” bk. **Gülten Kazgan**, *Tarım Ekonomisi ve İktisadî Gelişme*, İkt. Fak. Yayınları, no. 199, 1966.

121) **Karpat**, a.g.e., s. 108.

kamulaştırılması da bunu karşılayamaz. Keza, fazla topraklıdan, topraksız veya az topraklıya toprak aktarılması suretiyle darlığın giderilmesi imkânsızlığı da ortadadır¹²².

Küçük işletmelerin rantabil olmadığı hususunda eski DPT uzmanı Erdem'in de görüşlerini burada zikredebiliriz. Erdem'e göre: "verimli ve teknik usullere uygun bir biçimde çalışan büyük işletmeler için tehlike, konjonktürlerden rahatsız olması ve iş gücü veriminin düşmesi söylenebilir. Buna karşılık, küçük işletmelerin düşük verim, toprak ısrafı, fena gıdalanma, yüksek doğum ve ölüm nisbetleri, cehalet, iptidaî ve gayri meskûn, mekanik enerjinin çok az kullanılması, kıyasıya rekabet, yüksek kira gibi sayısız önemli mahzurları bulunmaktadır"¹²³.

Toplumumuzda bir baskı grubu olarak, Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonunun da görüşlerine değinmeden geçemeyeceğim. Federasyon, Anayasanın 37 inci maddesinin Kurucu Meclisteki tartışmaları sırasında anayasa komisyon başkan vekilinin verimli işletilen toprakların asla dağıtılmalarının düşünülmediğini tavzih eden beyanını tekrarlayarak: "Burda genişlikten bahsedilmesinden maksat mali çok olan büyük çiftlik sahiplerinin malını kıskanmak değildir. Verimsiz hale gelecek olan arazinin verimini kurtarmak gayesini matuftur. Bu maksatla düşünüldüğünü açıklamakta fayda mülâhaza ederim. Yoksa, geniş arazi sahibinin arazisini elinden alıp dağıtmak araziye verimsiz hale getirmek gibi bir düşüncemiz yoktur. Huzurunuzda getirilmiş olan bu madde, toprak istihsalini ve verimini düşürmemeye matuftur. Devlete bu istikamete yürümeyi ana siyaset olarak emretmektedir." Mülklerin topraksız çiftçiye dağıtılmak üzere, toprak sağlamak amacıyla verimli olarak işletilmediğine bakılmaksızın, belirli bir büyüklükten fazlasının kamulaştırılması hususunu yine anayasanın bilhassa 36 ve 37 inci maddelerine aykırı" buluyor¹²⁴. Adı geçen, federasyon, büyük mülklerin verimli olarak işletildiği müddetçe, parçalanmasına taraftar değildir. Bu husus, reform tasarımcıları ile karşı grup arasındaki çatışmaların düğüm noktasını teşkil eder¹²⁵.

122) Ülkümen, a.g.e., s. 77.

123) Ömer F. Erdem, Toprak Reformu, İmar İskân Bakanlığı s. 10-11.

124) Toprak Reformu, T.Ç.T.F., s. 45 - 46.

125) Henüz 1839 yılında Birleşik Devletlerde, Agrarianism hareketinin zorla zengin sınıfların imkânlarının yoksullara doğrudan

Reform tasarısının esas hedefi, küçük aile işletmeleri birimlerine dayanır. Büyük ziraat işletmelerin yanında, küçük işletmelerin temel ilkelerine de temas etmek gerekir. Bugün, modern teknoloji toplumlarda, özellikle, Birleşik Devletlerde gelişen temayül çok büyük işletmeler, bilhassa güneyde, yerlerini küçük mülk işletmelerine terk ediyor¹²⁵. Hatta, Bertrand'a göre, çiftçiliğin diğer sosyal biçimlerinden daha fazla olarak, Amerikan hakkının imajını işgal etmiştir¹²⁷. Bu bakımdan, gerçekten aile çiftliği (işletmesi), Amerikan ideolojisinin bir dayanağı haline gelmiştir. Amerikan sosyologlarının kanaatlarına göre: 1) aile işletmesi, insan-toprak ilişkileriyle duygusal hayatı teşvik 2) fertlerdeki iyi vatandaşlık ve sorumluluk duygusunu yaratmak; 3) demokratik bir geleneği hazırlamak; 4) ve nihayet israf "günahtır" gibi müessir bir geleneği ortaya koymak amaçlarını taşır.

Böylece, aile işletmeleri biçimi, nisbeten sınıf ayrılığına dayanmayan kuvvetli cemaatlerin gelişmesini sağlamak bakımından da önemlidir¹²⁸. Keza, Köylü'de memleketimizde mevcut ziraat işletmelerinin en büyük kısmını küçük aile işletmelerinden ibaret olduğunu ileri sürerek: "ziraat istihsal hayatında küçük işletmelerin

doğruya faydalandırmak demek olacaktır ve keyfi bir mülkiyet bölünmesi oldukça otorite, yani devlet daha elverişli şartları olan vatandaşların, imkânlarından bir kısmını diğer vatandaşların istifadelerini harcamaları için zorlayacaktır" (19 Ağustos 1839 tarihli Philadelphia National Gazette) bk. **Seymour Lipset**, *Siyasi İnsan*, s. 227 (dip not), Türk Siyasi İlimler Derneği, 1964, Ankara.

- 126) **T. Lynn Smith**, *The Sociology of Rural Life*, s. 319, Harper and Brothers, 1953.
- 127) **Alvin L. Bertrand**, *Rural Sociology*, s. 201, Mc Graw - Hill Book Company, 1958,
- 128) 1945 Çiftçiyi topraklandırma kanunu tasarısının mecliste tartışılmasının çok partili gelişmeyi sınıflandırmaya dayandırmak fikrini ortaya koymuştur. (Karpaz, a.g.e., s. 264). Buna karşılık, bazı fikir adamları da özellikle **Ş. Mardin**, **Levi - Starauss** modeline dayanarak, Orta Anadolu ve bilhassa Ankara yakını köylerinin bazılarındaki gelişmemişliğin, sınıflığın gelişmemesinden ileri gelmiş olacağı kanaatindedir (Şerif Mardin, *Köy Anketi üzerinde yapılacak yer çalışmaları hakkında rapor*, DPT. yayınları, s. 9, 1967.

öneminin büyük işletmelerden fazla olduğu¹²⁹ görüşünü savunuyor. Ona göre, bu gibi işletmelerde arazinin % 80.9 nu tarla, kalan % 20 nin % 10 dan fazlasını bağ, bahçe arazisi teşkil ettiğinden diğer nevi ziraat işletmelerine nazaran küçük işletmelerde araziden daha esaslı şekilde istifade edilmektedir.

Toprak ve tarım reformu yönünden en önemli çalışmalar 12 Mart 1971 tarihinden sonra başlamıştır. Toplumumuzda her askerî devrim hareketinden sonra sosyal ve ekonomik patlamaları karşılayan köklü tedbir ve çarelerin yoğunluk kazandığını deneylerle biliyoruz. Bu nedenle, sosyal adalet ilkesinin kamu yararına çeşitli yönlerden boyutlar kazanması, ilkin 27 Mayıs 1960; sonra da 12 Mart 1971 askerî müdahaleleriyle gerçekleşmiştir.

Uzun süre askıda kalan toprak reformu, bu II nci askerî harekette sonra daha da hız kazanarak, toplum gerçeklerimize uygun bir yönde kanalize edilmiştir. Böylece, toprak veya tarım reformu tartışması daha uygun bir ortam içinde değerlendirilme olanağına kavuşmuş; uçlara itilmekten kurtarılarak ülke çıkarlarına uygun bir kimliğe yönetlmıştır. Ve 19.7.1973 de yürürlüğe girmiş olan 1757 sayılı kanun, "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu" adı altında belirtilmiştir.

Bu husus, başlangıçtanberi ifade etmeye çalıştığımız birçok sosyal ve politik çekişmelerin bir noktada çözümlenmesine katkıda bulunmuştur. İlkin I. Nihat Erim hükümeti toprak reformunun stratejisini gösteren 14 Ağustos 1971 tarihli kararnameyi çıkarmış ve kanun tasarısını hazırlamakla görevli bir komisyon kurmuştur. Komisyon, biri "ötedbirler" diğeri "ana kanun" olmak üzere iki tasarının hazırlığına başlamış ve bunlardan Ana Kanun çıkıncaya kadar gerekli tedbirleri kapsayan ötedbirler kanun tasarısı hazırlamış ve 27 Eylül 1971 tarihinde TBMM'ne sunulmuştur^{129a}. Ancak, tasarı genel kurula sevk edilmeden, I nci Nihat Erim hükümeti görevden ayrılmış yerine gelen II. Nihat Erim Hükümeti geri aldığı tasarıyı gözden geçirip, 7.2.1972 tarihinde yeniden, TBMM'ne sunmuştur. Alpat'a göre: İlk tasarıya nazaran devir ve temliklerde muvazaa

129) K. Köylü, a.g.e., s. 125.

129a) Sabahattin Alpan, Türkiye'de Toprak Reformunun Sosyal Yönü, Orta Doğu Gazetesi, 28 Ekim 1974.

halleri için daha yumuşatıcı hükümler getiren ve ana kanun çıkıncaya kadar, reformun kendiliğinden gerçekleşmesini sağlamak üzere 30 dönümden küçük arazilerin tapuya Şerh verilmeden alınıp satılmasını ön gören ikmei tasarı 19.7.1973 tarihinde kabul edilmiştir.

Böylece II. Nihat Erim hükümetinde görev alan Devlet Bakanı İlhan Öztrak tarafından yeniden hazırlanan daha sonra Melen hükümeti tarafından benimsenen tasarı, 31 Mayıs 1972 de komisyonca müzakeresine bağlanmış, yaklaşık olarak bir yıl sonra da, 25.6.1973 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir.

On yedi bölüm ve 237 maddeden oluşan 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu kanunu, 1961 Osman Tosun tasarısından bugüne kadar TBMM'e sunulan onuncu tasarısı teşkil etmektedir.

On iki yıl içinde on tasarısının hazırlanması gerçeği bize göstermektedir ki toplumumuz toprak reformu sürecinde duyarlı bir noktaya gelmiştir. Bu baskı, nihayet onuncu tasarı ile düğümlenmiş oluyordu.

1957 sayılı kanun tartışmalarımıza ışık tutacak üç gayeyi kapsıyordu. Bunlar sırasıyla;

- a) Ekonomik,
- b) Sosyal,
- c) Siyasal olmak üzere sıralanabilir.

Ekonomik gaye, toprağın verimli olarak işletilmesi; tarımsal yapının iyileştirilmesi, üretimin artırılması ve değerlendirilmesi,

Sosyal gaye; Toprak mülkiyeti dağılımı ve tasarruf şeklini yeniden sosyal adalet ilkelerine göre düzenlemek, istihdam olanakları yaratmak ve mülk güvenirligini sağlamak,

Siyasal gaye; 20'nci yüzyıl gerçeklerine uymayan çağ dışı kalınlara son vererek Anayasa'nın ön gördüğü hakları özgürce kullanmayı kısıtlayan engelleri ortadan kaldırmaktır.

1971 yılında I. Nihat Erim hükümetinin hazırlamış olduğu tasarı ile daha sonra İlhan Öztrak tarafından hazırlanan ve 1757 sayılı kanunun mesnedini teşkil eden tasarı arasında da gerek amaçlar ve gerek bu amaçları sağlayacak tedbirler bakımından önemli ayrımlıklar vardır.

Tarım reformu adı ile hazırlanan birinci tasarı ekonomik amaçları çok toprak, mülkiyet ve tasarruf sistemimizin köklü olarak değiştirilmesini öngören sosyal amaç ile siyasal amaca daha büyük ağırlık tanımıştır.

Toprak düzenimizdeki sosyal huzursuzluk ve dengesizliği giderici tedbirler ile birlikte Türk tarımı, Türk köy ve köylüsünün tüm olarak kalkındırılmasını hedef alan İlhan Öztrak tasarısı, ekonomik ve sosyal amaçları arasında önem bakımından bir ayrıcalık yapmamış ve sosyal amaçın da, ekonomik amaç sağlandığında, kendiliğinden gerçekleşeceğini kabul etmiştir.^{129b} 1757 Sayılı Kanunun bir diğer önemli yeniliği de gelişen toplumsal dinamikleri gözönüne almasıdır. Özellikle reform kanununun üçüncü amacını teşkil eden siyasal yönelim de bu husus tüm açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Bunlardan “çağ dışı kalıntılar” deyimini ile belirtilmek istenen husus, “ağalık”, “Seyyitlik” ve “feodal” beyliklerin egemen olduğu toprak mülkiyeti ve bunun toplum düzenimizde yaratmış olduğu adaletsizlik ortamıdır.

Sosyal adaletsizliği ve toprak dengesizliğini gidermek amacıyla Toprak ve Tarım Reformu Yasasında yapılmış olan bir diğer önemli değişiklik de: ‘Hiç toprağı olmayan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiler devlete ait araziler ile kamulaştırılacak arazilerin kullanılmasını suretiyle topraklandırılmasıdır’.. Böylece reformun temel hedef ve stratejisi topraksız çiftçilerin toprak sahibi haline getirilmesidir. Bu hususta sadece devlete ait arazi değil, kamulaştırılma yolu ile elde edilen topraklar da topraksız çiftçilere tahsis edilecektir. Elde edilen son verilere göre ülkemizde 4.125.778 çiftçi ailesinin temel tarım ürünlerine tahsis edilen 26.5 milyon hektar üzerinde çiftçilik yaptığı düşünülürse; bu ailelerden toprağı olmayan çiftçi ailelerin sayısı yaklaşık olarak 1.268.301 kadardır. Buna ilâve olarak 1.182.745 i tarım işçisi, 72.883 ü ortakçı ve 12.673 ü ise kiracıdır.

Türk tarım hayatının özünü teşkil eden önemli bir çiftçi grubu topraksızdır.

Kanun da göze çarpan bir diğer yenilik de : “Topraklandırılan her çiftçinin, kurulacak olan Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerine üye olmalarının” sağlanmasıdır.

129b) **Sabahattin Alpan**, Türkiye’de Toprak Reformunun Sosyal Yönü, Orta Doğu Gazetesi, 29 Ekim 1974.

1961 Anayasasında kooperatifleşme ön görüldüğü halde, çeşitli baskı gruplarında bu eğilime olan tutumları-olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışmıştır... Oysaki, on yıl sonra değişen toplum yapımızın gerçekleri karşısında, en ufak bir eleştiri olmaksızın benimsemiş olması, 1757 Sayılı Kanunun başarılı bir yönünü teşkil eder.

Kanun da bir diğer sosyo-politik tedbir de: "Toprak dağıtımından yararlanan çiftçiler üç yıllık deneme süresi içinde bir bedel ödemeksizin toprağı işleyecekler, başarılı oldukları takdirde, üç yılın sonunda toprağın mülkiyetini kazanarak toprağı bedelini faizsiz olarak 25 yılda eşit taksitlerle ödeyecekleri" hükmüdür. Bu madde Osmanlı Toprak düzeninin esasını teşkil eder, "bir toprağı üç yıl üst üste ekmeden çiftçiler'den toprak alınır, bir başkasına devredilir" şeklindeki anlayışa uygundur.

Kültürümüzün kaynaklarına inmenin, ve yaşanmış deneylerden yararlanmanın geçmiş ile gelecek arasındaki sürekliliğin sağlanması bakımından yararlı sonuçlar vereceği açıktır. Zaten, bugüne kadar ortaya atılan reform tasarılarının bir uygulama alanı bulamayışının gerçek nedeni de budur. Tasarıların, toplum yapımızın şartlarına uygun bir eğilimi hedef alacağı yerde, diğer ülkelerin uygulamalarına geniş ölçüde yer vermiş olması sürekli başarısızlıkların da sebebini teşkil etmiştir.

Kanunun uygulanmasını benimsemiş olan siyasal yapı, Toprak Reformu Müsteşarlığı adı altında Başbakanlığa bağlı bir kuruluşa bünyesinde yer vermiştir. Ayrıca, CHP ile MSP arasında yapılan koalisyon protokolünde "kooperatifçilik hareketini desteklemek ve geliştirmek için Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığına bağlı bir "kooperatifler Bankası" kurulması öngörülmüştür^{129c}.

Reform kanununda bir diğer ilginç nokta da, toprak dağıtımından yararlanma esaslarının yanında, dağıtımda gözetilecek sıranın belirtilmiş olmasıdır.

Buna göre: "En az üç yıldanberi ortakçılık-kiracılık yapan çiftçiler ile geçimini üç yıldanberi tarım işçisi olarak sağlayan aile başkanlarına dağıtımda öncelik tanınmasıdır".

129c) Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selâmet Partisi arasında yapılan Koalisyon Protokolü, 25 Ocak 1974, Ankara.

Görülüyor ki kanunun amacı, toprak-insan ilişkilerini sosyal adalet açısından değerlendirerek, aradaki mesafeyi kapatmak ve toprak ile insan arasındaki hukukî bütünleşmeyi sağlamaktır.

Toprak reformu tasarımcıları ile karşıt görüşü savunanların ittifak ettikleri bir husus vardır ki bu da köy nüfusunun endüstri alanına geniş çapta, kaydırılmasıdır. Tasarımcılara göre, nüfusunun yarısından fazlası çiftçi olan bir toplum geri kalmıştır. Ziraî reformcular ise, Türkiye'nin kalkınmasının ancak sanayileşmesiyle mümkün olabileceği kanaatinde dirler. Hatta plân, eğitim bile sanayii içinde kalkınma olarak tanımlanmıştır¹³⁰. Oysaki, burada problematik bir alan mevcuttur. Reformu gerçekleştirmek için köy nüfusu şehire aktarmak veya sanayileşmek için köyden nüfus temini gibi faaliyet şekilleri, mekanik, suni tedbirlerin dışında bir anlam taşımaz. Bugün Japonya'da nüfusun yarısının tarımla uğraşması, ziraî şehirlerin¹³¹ kurulması, bu memleketi geri kalmış toplumlar arasına ithal etmemizi gerektirmiyor. Bunun gibi, zirai-sınai (Agrindus) dediğimiz bir sistemi benimsemek suretiyle de İsrail, köylü-çiftçi halkın köy çevrelerinde gelişmelerini sağlamıştır. Keza, Birleşik Devletlerde, ise (Agribusiness) denilen yeni bir sistemle köy sahalarında tarımın endüstrileşmeye intikalini sağlamışlardır. Bu memlekette, 1890 yılında nüfusun % 90 çiftçi iken, bugün bu oran % 12 den daha azdır¹³². Amerikada tüm nüfusa nazaran, köylü nüfusun sayıca azalmasına mukabil, çiftçi halkın sayısı bu kadar sert bir düşüş göstermemektedir. Kısacası, çiftçi köylü halkın 1/3 nü teşkil eder. 1950 yıla göre, Amerika'da nüfusun % 36 sı köylüdür. Bu da köy halkının gittikçe arttığını gösterir¹³³. Bu kanaat çeşitli bilim adamlarımızın düşüncesinde de yer almıştır. Şöyleki, Köylü, toprak ve

130) 1946 Yılı Programı, s. 352.

131) Japonya'da ise 2. Dünya savaşından sonra gittikçe gelişen tarımsal şehir merkezlerine şahit olmaktayız. Bu tarımsal "şehir kuruluşu farklı olarak çiftçilik ve balıkçılıkla uğraşmaktadırlar. Bu tarım şehirlerinin miktarı, 1945 de 206 den; 1950 de 248 ve 1955 de de 491'e yükselmiştir. bk. **Thomas O. Wilkson**, *Agriculturalism in Japonase Urban Structure*, Rural Sociology, Volume 28, September, 1963, Numbre 3, pp. 262 - 370.

132) **Rogers**, a.g.e., p. 4.

133) **Rogers**, a.g.e., p. 28.

her türlü tekâmül vasıtalarının kaynağı olarak köylüyü gösterir. Modern toplumların köylü tabakalarının azalmasına, kaybolmasına fevkalâde dikkat ettikleri fikrini savunur¹³⁴. Bu bakımdan, memleket gerçeklerine uygun ne tip bir kalkınma modelini meydana getireceğimizi tespit etmeden önce, reform hareketlerini ortaya atmanın kamu oyu ve çeşitli sektörlerde olumlu ve olumsuz tartışmalar için bir zemin hazırladığı kanaatmdayım.

Türkiye'de bugün, köylerden şehirlere geniş göçler olmaktadır. Büyük şehir merkezlerinde teşekkül eden ve çoğu güç şartlar altında sefil ve perişan yaşayan gecekondu sahaları¹³⁵, bu düzensiz ve kanalize edilmemiş akımların sonucudur. Endüstriyel gelişme, elbette köy nüfusunu celbedecektir. Bu bir sosyal hareketlilik sürecidir. Fakat, endüstrinin gelişmesi için köy kalkınması ve çiftçilik sisteminde hiçbir köklü değişme projesi uygulanmadan, sadece dar gelirli büyük bir kitleyi şehirlerin çekim merkezlerine yöneltmenin tehlikelerine de önem vermek zorundayız. Bunun için de tasarıların bu gerçekleri göz önün alırken kalkınmamızın bir fonksiyonel bü-tüncülük sistemine yöneltilmesi gerekir.

8. Çözüm Yolları ve Sonuç :

Türkiye'de, toprak reformunun siyasi ve sosyal yönleri hakkında ileri sürülen görüş ve tartışmaların ana esasları ile problematik noktalarını belirtmiş bulunuyoruz. Bu tartışmalar, farklı siyasal görüşler, memleketimizde toprak reformu tasarılarının bugüne kadar niçin bir türlü gerçekleşemediği hususunda bir takım ip uçları vermesi bakımından da önemlidir.

Bu tartışmaların değerlendirilmesi, bilimsel bir hedefe yöneltmesi en çok sosyo-ekonomik sahadan gelen bilim adamlarımızın görevi olduğu kanatmdayım. Toprak reformu tasarılarında bu ger-

134) Köylü, a.g.e., s. 143.

135) Nitekim, 1959 yılında Peter Suzuki tarafından Kırıtı, Yeniköy ve Kayacık köylerinden İstanbul'a gelip yerleşen halkın % 73.1 nin işsiz güçsüz ve hiç bir mesleği olmayan düz işçilere ait olduğu tespit edilmiştir. bk. Peter Suzuki, Peastants Without Plows: Some Anatolians in Istanbul, Rural Sociology, Vol. 31, December, 1966, Number 4, p. 431.

çeğin önemle düşünülmüş olduğu kanısında değilim. Çünkü, Türkiye'de reform sorunlarının siyasal açıdan kritik anlara isabet ettirilmesi de bu hakikatı teyit etmektedir. Bu bakımdan, toprak reformu projesinin, millî kalkınma politikası içinde düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi gerekir. Çünkü, her sosyal sistem gibi, ziraat yapı da bir sistemi ifade eder. İnsan ve toprak arasındaki ilişki şekilleri, toplumun kültür değerleri, fikir ve inançları, değer duyguları ve teknik pratiklerinin bir sonucudur. Her şeyden önce, tarımsal sistemler, insanın toprağı işlemesi ve çeşitli teknikleri kullanması gibi önemli gelişmeleri ihtiva eder. Bunun yanında, arazinin bölünmesi, araziye yerleşme ve arazi tasarruf sistemleri de insan-toprak ilişkilerinin biçimlendirdiği hususlardır. Toprak reformu, insan-toprak ilişkilerini bir düzenlenmesidir derken toplumun kültür değerlerinden ve normlarından ayrı düşünülemediği kanaatını belirtmiş oluyoruz. Bu bakımdan, bugüne değin memleketimizde ileri sürülen toprak reformu ve tarımsal kalkınma hareketleri sosyoloji biliminin gerçekleri dışında bırakılmıştır. Bu hususun önemini bir örnekle belirtmek istiyorum. Osmanlı devletinin kuruluş devresinde toprak: Timar, has ve zeamet adı altında bir takım kimselere dağıtılırdı. Bu topraklar, dolaylı olarak devlet kontrolüne bağlı olup, toprağı elinde bulunduran kimselere de işlediği arazi üzerinden bir takım hukukî imtiyaz hakları tanııyordu. Bu suretle, toprak üzerinde daimi ve doğuştan gelen bir kiracılık sistemi ortaya çıkmış, toprak da babadan oğula devredilmiştir. Bu sistem Osmanlı devletinin kültür ve şartlarının bir sonucudur. Toprak insan ilişkileri, sosyo-kültürel normlara göre tanzim edilmiştir. Bugün Osmanlı devletinin bir mirasçısı olarak yeni bir sistem içindeyiz. Daima kendi toplumsal şartlarımıza değil de diğer memleketlerin reform hareketlerini benimseyen bir tutum içindeyiz. Bunun için de mesele toprağın aşırı derecede parçalanmasını önlemek için toprağın büyük oğula intikali usulü (primogeniture) hemen bir çok bilim adamlarımız tarafından savunulmaktadır. Acaba, primogeniture usulü toprağın parçalanmasını tam manasıyla önleyebilir mi? Bu hususta bilim adamlarımızın sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarımızı göz önüne alarak bir kanaat sahibi olduklarını sanmıyorum. Bugün, primogeniture'ü benimsemiye ve bunu daha fazla arazilerin temerküzüne yol açacağı kanaatiyle uygulamayan memleketlerin başında Birleşik Devletler gelmektedir. Çünkü, bu usulde lüzumundan faz-

la geniş mülkiyetin aileden en yaşlı erkek çocuğun eline geçmesi ihtimali de mevcuttur¹³⁶. Bu suretle, prigmogeniture ile ilgili sorunların fayda ve zararları, şartlarımıza göre tartışılmadan Batıdaki örneklerine bakarak derhal benimsemenin çiftçi zümresi içinde tepki yaratabileceğini hesaba katmak gerekir. Zaten, önemli olan husus da burasıdır. Yani çiftçinin yaşama şartları ve değer oryantasyonu tespit edilmeden suni bir takım tedbirlerin faydadan çok zarar tevhit edeceğini herkesten önce çiftçinin kendisi sezer.

Yukarıdaki açıklama memleketimizde toprak reformu tasarılarının kamu oyuna sunulurken, şartlarımızı hesaba katmayan görüşlerin sathiliğini ortaya koyan örneklerden sadece bir tanesini teşkil eder. Onun için, reform hususunda ileri süreceğimiz görüşler şu noktalarda toplanacaktır.

1. Arazi tasarruf sistemleri yan mal sahibinden ortakçı ve kiracıya kadar toprak üzerinde çalışan insanların problemlerini sosyal ve ekonomik açıdan çözümlmek.

2. Yerleşme ve arazi bölünmesi hususu gerçekleştirilmelidir. 35.000'nin üzerinde köy kuruluşları, dünyanın bir çok bölgelerinde gördüğümüz gibi, muntazam değildir. İsrail'de daire köyler; Birleşik Devletlerde, yol, küme ve farmstead biçimi köylere rashyoruz. Biz de ise tesadüfe terkedilmiştir. Oysaki, reform hareketlerinde köylerin tesbiti de işletmelerin verimi üzerine tesir bakımından öncelikle ele alınması gereken husustur. Sonra, bizde bir arazi bölünme şekli mevcut değildir. Birleşik Devletler dikdörtgen, Guba daire tipi bölünmeyi kabul ettiği halde, memleketimizde bir arazi bölünme formu henüz tespit edilmiş değildir. Uumumiyetle, karışık yerleşme (indiscriminate location) diyebileceğimiz bir arazi bölünme şekliyle karşı karşıya bulunuyoruz. Arazilerin sistemli olarak bölünmeleri çiftçi ailelerinin araziye hâkim olmalarında önemli sosyal ve ekonomik faydaları sağlar. Yerleşme biçimleri kadar arazinin bölünme şekilleri de reform hareketi içinde düşünölmelidir.

3. Tarımsal sistem.. Tarım, bir toplumun en hayati yaşama kaynağını teşkil eder. Bu bakımdan, tarım sektöründe uğraşan züm-

136) Lynn Smith, a.g.e., s. 322. Bu sahada daha geniş bilgi için bk. Richarda B. Morris, *Studies in the History of American Eaw.* New York, Colombia University Press, pp. 69 - 73, 1930.

renin hayat standardı, gelir problemleri, çözümlenmelidir ki arazide çalışan insan daha başarılı olsun. Tarımın bir diğer önemli safhası da nüfusunun % 70 i köylü olan bir toplumda hem 3.5 milyon ailenin geçimini hem de endüstri için insan gücünü sağlamasıdır. Reformun amacı, köylünün hayat seviyesini yükseltecek, yaşama gücünü artıracak bir çözüm yolu bulması ilkesine dayanmalıdır. Yoksa, parçalanmış araziler üzerinde mevcudu muhafaza esasına dayanan bir gelişme modeli ziraî dinamizmi veremez. Bu ölçüler dahilinde, çiftçinin toprağı işleme için geliştirdiğı teknikler, ustalıklar araziye kullanma sistemleri, ekip-biçme usulleri memleket çapında bir survey'e tabii tutulmak zorundadır. Ancak, bundan sonra makinalaşmanın nerelerde ve hangi şartlar altında kullanılabileceğı tespit edilebilir. Keza, sapan, çapa tekniklerinin hâkim olduğı toplumumuzda bu aletlerin hangi hallerde terkedilip-edilemeyeceğı de araştırma konusudur¹³⁷. Nitekim, Atatürk Üniversitesi, zirai ekonomi profesörü Leo Fenske, 1961 yılında Erzurum'a ait (32) çiftlikte traktörün girmesiyle arazi miktarı ve iş gücündeki değişikliğı tespit etmiştir¹³⁸:

137) Aktan, hayvanla çekilen makineler ve âletler üzerinde önemle durulması kanaatindedir. Çünkü, bunlar arasında hektar başına verim ve emek produktivitesi artışını sağlayan işleri daha kolay ve iyi bir şekilde yapanlar pek çoktur. Büyük makinelerin yaratması muhtemel olan sosyal ve ekonomik problemleri doğurmazlar. bk. Reşat Aktan, Tarımda Üretim Tekniğı Değişmesinin önemi, s. 9. Tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1967, İstanbul.

138) Leo J. Fenske, Erzurum İlindeki çiftliklerde kullanılan iş gücü, s. 10 (Çeviren : İbrahim Aksöz), Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi yayınları, 1965, Ankara.

TABLO 11

1961 Yılında Erzurum'a Ait 32 Çiftlikte Traktörün Girmesiyle
Arazi, Hayvan ve İşçilik Miktarındaki Değişmeler

Madde	Çiftlik başına ortalama Traktörden		Değişiklik	
	önce	sonra	miktar	yüzde
İşlenen arazi (dönüm)	893	947	54	6.0
Hayvan miktarı				
Öküz	11.3	3.1	8.2	72.6
At	4.7	2.3	2.4	51.0
Manda	6.2	3.0	3.2	51.6
Sığır	29.6	28.4	1.2	4.0
Koyun	80.5	91.6	11.1	13.8
İşçi (adet)	9.7	7.3	2.4	24.7

Görülüyor ki, bu araştırma: “Ümit edilenin aksine traktör girmesiyle işlenen arazi miktarında fazla bir artış olmadığı” sonucuna varmıştır. İşlenen arazi miktarındaki artış % 6 dır. Bu bakımdan bölgelere ,arazi büyüklüklerine göre teknolojinin kullanılması gerekir.

Zirai sistem bünyesi içinde, çiftçilerin ürünlerini pazara taşıma imkânları, ambarlama, muhafaza teknikleri, en yakın pazarın tespiti reformun esasını teşkil etmelidir. Buraya kadar sıraladığımız hususlar içinde üretimin amacını güden faaliyet şekilleri ekonomik yapıya sahip olduğu halde yerleşme ve çiftçinin güvenliğini sağlamak gibi hususlar sosyaldır. O halde reform, bir taraftan ekonomik diğer taraftan da sosyal bir hüviyet taşımak zorundadır.

Şimdi, biraz da bu reform hareketinin sosyal yönünün değerlendirilmesine geçelim. Benim bu hususta ileri süreceğim, görüşlerin başında (a) vergilendirme hususu gelecektir. Reform tasarılarında bu husus özel bir bölüm olarak değerlendirilmiş değildir. Oysaki, Osmanlı devleti toprak rejiminde araziye işleyen devlete vergi ödemek mükellefiyetindeydi. Bu vergi, çiftçiyi toprağa bağlayan sorumluluğun kaynağını teşkil ediyordu. Araziyi üç yıl üst üste ekmeyen bir çiftçinin elinden hakları alınıyordu. Reform tasarıları da bazı

ölçüler dahilinde bu geleneği devam ettirebilirdi. Büyük işletmelerin çözüm yolunu demokratik esaslara bağlamak şartıyla bu da mümkündür kanaatındayım. Şöyleki, kamulaştırma yerine, büyük işletme sahiplerine belirli bir süre (örneğin 2 veya 3 yıl) hazırlık devresi tanımak suretiyle ve bu süreden sonra arazisinden bir yıl içinde elde edilecek üretimin değeri üzerinden yüksek oranda vergi alma politikasının uygulanması... Bu süreden sonra vergi ödemeyen büyük işletmelerin Anayasanın ön gördüğü şartlar altında değerlendirmesine gidilmelidir. Bu vergiler, Birleşik Devletlerde 1913 yılında 100 iken, 1950 de 311 e yükselmiştir¹³⁹. Bu vergiler, biraz sonra temas edeceğimiz "konsolide" köy kalkınması için de okul, yol, içme suyu, elektrik v.b. alt yapı tesislerinin kullanılmasında en önemli gelir kaynağım teşkil edebilir.

b. Reform hareketi, köy kalkınması bünyesi içinde düşünülmelidir. 35 binden fazla köy ve 12.000 civarında kom, mezra ve köycükler (hamlets) ile Türkiye'de gerçek bir köy davasının mevcudiyetini gösterir. Bu köylerin belirli ve uygun merkez kasabalara bağlanmak suretiyle sorunlarının çözümlenmesi en gerçekçi yoldur. Bunu, İsrail, Hindistan, Pakistan, daha önceleri Birleşik Devletler uygulamıştır¹⁴⁰.

Bugün, her münferit köyün alt ve üst yapı tesislerini çözenin zengin ve modern bir toplum için bile mümkün olamayacağı gerçeği meydandadır, Reform hareketi, bu merkez kasabalar fikriyle behemahal birleştirilmelidir.

c. Köyde her aileye otoprak dağıtma ilkesi yerine, her aileyi belirli bir iş gücü birimi etrafında toplamak.. Bu da ancak, tarım sektöründe sanayileşmeyle mümkündür. Bu suretle, ortaya atılan bir faaliyet şekli ekonomik kalkınmamızın temel hareket noktasını teşkil eder. Çünkü, günümüzde tarımsal kalkınma düşünülmeden, ekono-

139) Konsolidasyon, Birleşik Devletlerde bugün bir takım ticaret merkezleri de (Community center) halinde gelişmektedir. Hindistan'da (50 - 80) köy bir blok halinde birleşmektedir. Böylece, kalkınma daha plânlı ve rasyonel bir alana aktarılmış oluyor.

140) Wolfgang K.A. Dışh, Tarım ürünlerinin değerini araştırma gayretlerinin önemi, tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, Ekonomik ve sosyal etüdler konferans heyeti, 1967, s. 4, İstanbul

mik kalınma sağlanamaz. Bu bakımdan ekonomimizin gelişmesi, tarımın gelişmesine bağlıdır. Hem ihracatın % 80 nini teşkil eden, hem de millî gelire büyük katkıda bulunan tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, Türkiye nüfusunun % 70 ninin daha randımanlı ve iyi bir hasat seviyesinin sağlanması yönünden zaruridir. Bunun için de tarım ürünlerinin dünyanın gelişmiş toplumlarda görüldüğü gibi sanayileşme gerekiyordu. Bilhassa, tarım ürünlerinin işlenmesi yolu ile değerlendirilmesi bu sürecin ilk kademesini teşkil eder: "Ham maddelerin muhafazası, dondurmak, toz haline getirmek, suyunu çıkarmak, konserve veya kuru meyva, reçel, marmelat ve macım yapmak"¹⁴¹. Keza üretim alanında kalite, sınıflandırma, standardizasyon, ambalaj, ürünü perakendeci ve tüketici için uygun hale getirmek gibi metod uygulaması da önemle yürütülmelidir. Ancak bu tıp bir tarımsal gelişme hem bu sektördeki âtil gücü canlı tutabilir, hem de verimi, dolayısıyla, gelir durumunu yükseltmiş olur. Kısacası, tarımda endüstrileme, ekonomik kalkınmamızın muharrik noktasını teşkil edecektir.

d. Çiftçinin arazi üzerinde güvenliğin sağlanması için kredi ve sosyal güvenlik tedbirlerinin alınması.. Çiftçiden, ticaret merkezleri ile ona bağlı köylerin kalkınması için vergi alınmasına mukabil, çiftçinin güvenliğinin artırılması da şarttır. Bu da devletin görevleri arasındadır. Tarım ürünlerinin fabrikasyonu, araziyi işlemek için gerekli tekniklerin kullanılması kredi isteyen faaliyet şekilleridir. Bunun yanında tüm çiftçilerin sigortalandırılması gerekir. Böylece iklim şartlarının ortaya çıkardığı depresyonlardan, konjonktürlerden ancak toprak üzerinde çalışanları korumak mümkün olabilir. Reform hareketlerinin bir amacı da bunlar olmalıdır. Bugün, bütün modern toplumlarda çiftçi techiz edilmiş, güvenliği sağlanmış, yarımından emin ve her türlü politik, ekonomik inhiraflara karşı birer baskı grubu veya referans gurubu halindedirler. Bu suretle, hem devlet politikası hem de millî politika yönünden toprağı kullananların hayat şartları kontrol altına alınmış olur. Bu tür faaliyet şekilleri, "tarımsal hayatın sosyalizasyonu" dediğimiz yeni bir gelişme sürecini verir.

e. Kooperatifleşme.. Türkiye'de reform hareketim esas amacı, kooperatifleşme üzerine istinat ettirilmelidir. Böylece, reform tasarı-

141) Anne L. Gessner, *Statistics of Farmer Cooperatives, 1954, Farmer Service, General Report, 31, 1957.*

çılıyla karşıt grup arasındaki çatışmaların önemli bir hususu da çözümlenmiş olabilir. Bir kerre, kooperatifleşme Anayasa emridir. İkincisi, bütün liberal toplumların tarımsal kalkınmasının esas unsuru teşkil eder. Sonra, Türkiye'de geniş çapta yapılan bir araştırma sonuçlarına göre halkın, bilhassa doğu bölgesinin, olumlu tutumuna şahit olmaktadır¹⁴².

Küçük işletmelerin demokratik esaslara göre birleşmeleri, ancak kooperatifleşmeyle mümkündür. Bu bakımdan, büyük işletmeleri parçalayarak küçük işletme haline götürülüyor şeklinde reform tasarılarına yapılan eleştirmeler de, değerlendirilmiş olunur. Aynı şekilde, çiftçilerin kooperatifleşme fikri etrafında toplanmaları iki önemli hususu daha gerçekleşme alanına aktarmış olurlar: 1) Her kooperatifleşme verimin artırılmasına yardım eder. Bu da maişet tipi köyden ticarî köylerin kurulmasına geçişi sağlar. Ticarî köy, ancak merkez kasabalar etrafında köylerin birleşmesi suretiyle doğacağından, kooperatifleşme bu sürece en büyük yardımcı olacaktır. 2) Tarımın makinalaşması geniş ölçüde, kooperatif kuruluşlarla sağlanacaktır. Köy için de sanayileşme ilkesinin gerçek hedefi, teknoloji ve enerjinin köye girmesiyle mümkündür. Bu da dağınık köyleri kalkındırma felsefesiyle asla bağdaşamaz. Teknolojinin kullanılması, organize edilmiş kuruluşlar yolu ile gerçekleşecektir.

Nitekim modern toplumlar bile bu süreçten azami ölçüde faydalanmaktadır. Örneğin, Birleşik Devletlerde kooperatife üye olanların sayısı 1955 de (7.5) milyon kişidir¹⁴³. Keza, Danimarka'da kooperatifler sütün % 91 ni; tereyağının % 65 ni; etin % 90 nını ellerinde bulunduruyorlar¹⁴⁴. Görülüyor ki, kısa zamanda tarım sektörünü de çalışan sınıfın kalkınması arzu ediliyorsa, kooperatifleşme kaçınılmaz bir yoldur.

f. Toprak reformu, bugün dünyanın geleneksel ve modern bir çok toplumlarında, dar ve spesifik anlamını kaybetmiştir. Bu bakım-

142) W. H. Bruner, Swine in Denmark, Sweden, Netherlands, England, Wooster Ohio Agricultural Exp. Sta. Mimeo Bull, A.E. 195, 1958.

143) Frederick W. Frey, Regional Variations in Rural Turkey ,p. 29, Cambridge, Massachusetts, 1966.

144) Jerry F. Karcz, Editor, Soviet and East European Agriculture, p. 417, Berkeley, Los Angeles, 1967.

dan, tarım sektörünün geliştirilmesi, sadece geleneksel toplumların işi değildir. Modern toplumlar da, tarımı, kalkınmalarının hayati bir unsuru telâkki etmektedirler. Hatta, Birleşik Devletlerde tarım, ana sektör olarak kabul edilir. Türkiye’de, tarım bir çok grift sorunları yapısında taşır. Bütün bunlar, bir holistik anlayış içinde ele alınmadıkça, sonuçlar olumlu olamaz. Anayasanın 37. maddesinin ruhuna uygun olan da budur.

g. Küçük işletmelerin yapısı ve verimliliği hususunda bazı Demir Perde ülkeleriyle, İsrail’in durumu da ilgi çekicidir. Önemli olan, tarım sisteminde, işletmenin tipi değil, belirli arazi parçası üzerinde verimliliği artırabilmektir. Bugün Polonya’da, (5-20 dönümlük) arazi(tüm tarımsal nüfusun % 32.8 ini teşkil etmektedir¹⁴⁵. Oysaki, Türkiye’de (1-20 dönümlük) saha tüm nüfusun % 41 dir. Buna karşılık, Polonya, kendisi de dahil bütün peylerin buğday ambarıdır. Keza, ülkemizde (1-20) dönümlük alan tüm tarım nüfusunun % 41 ini kapsadığı halde; bu oran Polonya’da % 38 dir. Ayrıca, Polonya’da ortalama çiftlik arazisi (48) dönümdür. Bu tip çiftçilik, adı geçen ülkede, 1964 yılında millî gelire % 18 oranında bir artış sağlamıştır¹⁴⁶. Bu oran da, aslında, tüm ülke millî gelirinin % 38.4 ünü teşkil eder. Çiftliklerin, sosyalist ekonomik sistem içinde kollektifleştirilmesi zamanla üretimde hissedilir derecede azalma göstermiştir. 1956 yılı bu azalışın en tipik dönemini teşkil eder.

Aynı gelişim, Çekoslovakya için de doğrudur. Bu ülkede bütün çiftliklerin % 71 i (0-50) dönüm arasındadır. Bu miktar, ülkenin tüm nüfusunun (tarımla uğraşan) % 23 ünü kapsar. Türkiye için aynı oran % 68.8 dir. Bu ülkeler, sosyalist sistem içinde topraktan elde ettikleri ürünlerden istenilen verimi sağlayamamışlardır. Bu yüzden kollektifleştirme yanında, özel işletmelerde yer almaktadır. Aynı görüşler Sovyet Rusya için de doğrudur. Bugün, bu ülkede, tarım sektöründe üç türlü işletme tipine rastlanmaktadır¹⁴⁷:

1. Kollektif çiftçilik
2. Devlet çiftçiliği
3. Özel çiftçilik

145) J.F.K., op. cit., p. 417 - 18.

146) J.F.K., op. cit., pp. 18 - 19.

147) J.F.K., op. cit., pp. 18 - 19.

Bunlardan özel sektör, bağımsız köylü çiftliklerini, kollektif çiftçilerin aile arsalarını ve devlet işlerine tahsis edilen aile arsa ve bahçelerini kapsar. Bu üç sektör içinde, özel sektör, 1957 yılında kollektif çiftliklerin gelirlerinin % 40 nı özel çiftliklerden sağlamıştır. Keza, 1962 de özel sektör, yumurtanın % 76 sını; et ve sütün % 45 ni; yünün % 22 sini; patatesin % 70 ni, sebzenin % 42 sini ve meyvanın da % 66 sını sağlamıştır. Hatta, Kruşçev devrinde özel sektör, 1958 yılında 18.2 milyon ar'dan; 1964 de 15.5 milyon ar'a indirilmiştir. Bunun sonucu olarak, tarımda buhran baş göstermiştir. Brejnev idaresi, bu aksaklığı gidererek, özel sektöre tekrar değer vermek suretiyle üretimin artırılmasını sağlamıştır.

Şu halde, toprak reformu, tarım yapısı ve köy kalkınması süreci içinde ele alınırken köylünün bağımsızlığı ve özgürlüğü saygıya değer olmalıdır. Verimlilik, özgürlük ile içiçedir.

İsrail'e gelince, bu ülkede bilindiği gibi, toprak israil vakfına aittir. Yani, Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, şahıs mülkiyeti yoktur. İsrail'de çiftçi toprağın kiracısıdır. İsrail'de toprağa tasarruf sistemi üç aşamalıdır: 1) kibuç; 2) Moşav; 3) Moşava'dır. Bu ülkede bilimsel tarım tekniği ile (15-40) dönümlük araziler de (ki bunlar bizdeki anlamda çiftçiliktir) en verimli çalışmalar yapılır. Çiçekçilik (orkides), tavukçuluk, meyvacılık bunlar arasındadır.